Approved by the Text Book Committee, Madras for Lower Forms Class Use Vide Fort. St. Gazette Page No. 24
1st June 1948.

నవ్యకథావళి

విద్వాన్ కవిరాజు పండిత

పెనుమెచ్చ సత్యనారాయణరాజు

జయపుర సంస్థాన గౌరవాస్థానకవి

తణుకు బోర్డు హైస్కూలు సీనియర్ తెలుగుపండితుల

పబ్లిషర్సు:

శ్రీ నరేంద్రనాథ సాహిత్య మండలి,

తణుకు.

1948

 [వెల రు 0—12—0

First Edition

Printed by Royal Printing Works, Tanuku,
June 1948.

విజ్ఞాపనము

మన సంఘమునందు కొన్ని పూర్వాచారములు ప్రస్తుత పరిస్థితులకు సరిపడక 'ప్రతియింటను' పరస్పర సంఘర్షణకు కారణములై సుఖజీవనమునకు ప్రతిబంధకములగుచున్నవి. వ్యక్తిగతముగా 'ప్రతివాఁడు' ను ఆయాఆచారములను మార్చుకొనుట న్యాయమని గ్రహించియును సంఘమును ఎదిర్చి ధైర్యముగా నిలువలేకున్నాఁడు. కావున నిట్టి సంస్కారమునకై మన మన్ని విధముల పాటుపడవలసియున్నది. ఈ కథలు పాఠకలోక మానసము లందట్టి పరివర్తనమును మెలమెల్లగాను మృదువుగాను గలుగఁజేయునని నమ్ముచు వారికీ 'నవ్యకథావళి' నందఁజేయుచున్నాము.

ప్రకాశకులు.

నవ్యకథావళి

౧ పరీక్ష

1

విజయనగరసంస్థాన మహైశ్వర్యములతోఁ దులఁదూఁగుచున్న దినములవి. ఆరోజులలో నాసంస్థానమునకు జగన్నాథరాజు ప్రధానమంత్రి. ముసలితనమప్పుడే వానిపైఁ బడెను. బుద్ధిబలము తగ్గలేదు. కాని మనస్సు విశ్రాంతికై ప్రాకులాడుచున్నది.

ఒకనాఁడాతఁడు తన ప్రభుదర్శనము చేయనేఁగెను. రాజాతనిఁ గాంచి గౌరవించి కూర్చుండుమనెను. మంత్రి యాసీనుఁ డయ్యెను.

ప్రభువు వానిని గాంచి "మహామంత్రు లూరకరారు. విశేషములేమైనఁ గలవా?" యని ప్రశ్నించెను.

అదివిని మంత్రి "ప్రభూ! విశేషములేమీలేవు. కాని నామనస్సు విశ్రాంతిఁ గోరుచున్నది. రాచకార్యములయెడ విముఖత్వము చూపుచున్నది. కావునఁ బ్రభువుల యాజ్ఞ గైకొనవచ్చితిని. మంచియో చెడ్డయో యిన్నినాళ్ళు ప్రభుసన్నిధిని గడచి చనినవి. ఇకఁ జెడ్డమాట పైని వేసికొనకుండ సెలవుతీసికొన నెంచితిని. ఆదరముతో నా విశ్రాంతి కనుమతి దయచేయ వేఁడికొను చున్నాను" అనెను.

రాజు వినయశీలుఁడు, మహామేధావి, యనుభవజ్ఞుఁడు నైన మంత్రిని వీడుట కిష్టములేక, కాదు కూడదని బలవంత పెట్టెను. కాని తుట్టతుదకు వానిమాటల కడ్డు చెప్పఁ జాలక యన్ని గుణములఁ దన్నుఁ (మంత్రిని) బోలిన మంత్రి నొక్కని తనయొద్దఁ బ్రవేశపెట్టి విశ్రాంతి గైకొను మనెను.

మంత్రి 'చిత్త'మని పని వినెను.

ఆ మఱునాఁటి పత్రికలలో నీక్రింది ప్రకటనము వెలువడెను:

విజయనగర సంస్థానమునకు మంత్రియొకఁడు కావలెను. అతఁడు కేవలము పట్టభద్రుఁడై కానక్కఱలేదు. లోకానుభవము, చతురత, విషయజ్ఞత, సహనశీలత, ప్రజాహిత కార్య నిర్వహణ దక్షత మున్నగు ప్రధాన గుణము లభ్యర్థి కలిగి యుండవలయును. మఱియు నభ్యర్థి హృష్టుఁడై పుష్టుఁడై యజీర్ణాదిరోగరహితుఁడై యుండవలయును. అభ్యర్థుల గుణగణాదులు పరిశీలింపఁబడును.

ఇట్లు,

విజయనగరము,
18—12—1862.

జగన్నాథరాజు, దివాన్.
విజయనగర సంస్థానము.

2

ఆ ప్రకటన వెలువడినతోడనే విజయనగర నగర వీథు లన్నియు వింతవింత మానిసులు రాకలచేఁ గ్రొత్తదనము వహించినవి. రైళ్ళకు జట్కాలకుఁ గారులకుఁ గూలినాలి

వారికిఁ గావలసినంత పని గలిగినది. ఏ వీథిలోఁ జూచినను నిలువుటంగీలవారు, కుఱుచకోటులవారు, ఫ్రెంచి కట్టింగుల వారు, పొడుగు లాగులవారు, పగిడీలవారు, పొట్టిలాగులవారు, హేటులవారు, బూటులవారు కన్పట్టు చున్నారు. అర్థశాస్త్ర ములు శుక్రనీతి సారములు చంకలఁ బెట్టుకొని మౌల్వీలు పండి తులు గూడఁ బ్రత్యక్షమైరి.

ఈ రీతిగాఁ దమతమ యదృష్టముల నెమకి కొనుచు వచ్చిన వారి కందఱకు జగన్నాథరాజు మంచి విడిది పట్టు లేర్పాటు చేయించెను. విడిది పట్టులన్నియు మంచినీటి నాళ ములు, విద్యుద్దీపములు, మఱసురఁటలు, విసుగుడుచేవ మంచ ములు, గాలిబాలీసులు గలిగి చలువరాతి కూర్పులచేఁ గనులు పండు వొనర్చుచుండెను.

హుక్కా పీల్చు నలవాటును పక్కా-భోగి విడిచి పుచ్చెను. పది గంటల ప్రొద్దెక్కి లేచు సుకవాసి యుషః కాంత నారాధింపఁ దొడఁగెను. నాస్తికుఁడు భగవ త్ప్రార్థనమునమునిఁగిపోయెను. మౌల్వీలు కురాను నాశ్రయిం చిరి. పండితులు భగవద్గీతఁ బఠించుచుండిరి. ప్రతివ్యక్తియందు వినయము మూర్తీభవించి తాండవమాడు చున్నది. ఆశా రేఖలు ఆశాంతముల కెగఁబ్రాఁకు చున్నవి. కాని మానవ మానసికతత్త్వవేత్త యగు వృద్ధమంత్రి చాటుననుండి యీ బాతులలో రాజహంస మెచ్చట నున్నదా? యని యూరయుచుండెను.

3

ఒకనాఁడు వారందఱకుఁ గందుక క్రీడ సలుపవలయు నని బుద్ధి పుట్టినది. తమకోరిక మంత్రి వర్యునకుఁ దెలియఁ జేసిరి. సరే కొదువయేమి? వెంటనె కందుక క్రీడారంగము సంసిద్ధమయ్యెను. ఎల్లరు నాటలలోఁ బాల్గొనిరి. బంతి పైకిఁ క్రిందికి అటు--ఇటు కార్యాలయములోఁ బని నేర్చుకొను వాని వలెఁ గొట్టఁబడు చున్నది.

ఈ బంతియాట యందలి పౌరులకుఁ జాలఁగ్రొత్తగా జిత్రముగా నుండెను. వారొరంతప్రొద్దు చదరంగము మున్నగు నాటల నాడువారేకాని పిల్లలాడుకొను నీబంతియాట నాడి యెఱుఁగరు.

ఆయాట మహోత్సాహముగా సాగిపోవుచుండెను. తరంగమువలె ముందునకుఁ జొచ్చుకొనిపోవు బంతిని గొంద ఱనుప తెలుపులవలె నడ్డుపడి యాఁపఁదొరఁకొనిరి. సంధ్యాకాలము వఱకు నాట సాగినది. అందఱకు నొడళ్ళనిండఁ జెమ్మటలు చిమ్మినవి. మోములు కందినవి. ఊర్పులుక్కిరి బిక్కిరైనవి. కాని నాఁటి సాయం సంధ్య వేళకు జయాపజయముల నిర్ణయము కాలేదు.

ఆట యింకను బూర్తి కాలేదు. కనుచీఁకటి పడుచున్నది. ఆటకాండ్రు అలసట తీర్చుకొనుచున్నారు. ఆమైదానము చెంతనే యొక కాలువకలదు. దానికి వంతెనలేదు. వడ్లబస్తాలతో బండ్లు కాలువ దిగిరావలయును. ప్రొద్దుగ్రుంకు నా సమయములో

నొక బక్కరైతు ధాన్యపుబండి నొకదాని నా కాలువ దాటించుచుండెను. ఎడ్లు బండి. లాగలేక లాగుచున్నవి. చక్రములు రొంపిలో దిగబడి జాఱిపోవుచున్నవి. పైకి లేచుట లేదు. ఆ బక్కరైతు బిక్కమొగముతో నీయూటకాండ్రవైపు చూచెను. వీరు తమ చేతులలోని కందుక కాష్ఠముల నిటునటు త్రిప్పుకొనుచుఁ గులాసకబురులు చెప్పుకొనుచుండిరి. కాని యొక్కరును అయ్యో పాపము అన్నవారు లేరు. ఆ సంజ చీకటిలో సాటిరైతొక్కడును వానికిఁగానరాలేదు. కాన ఆశాపూరితనేత్రములతో నతఁడు మననాగరికులవంకఁజూచెను.

కాని సానుభూతి వాత్సల్యము ఉదారత వారిచూపులలో శూన్యమయ్యెను. మదము స్వార్థము మాత్రము గోచరించెను.

4

ఆగుంపులో దయా సాహసములుగల యువకుఁడొక డుండెను. వానిచూపు పీదీనునిపైఁబడెను. క్షణకాలముక్రిందటనే వానికాలికి బంతియాటలో దెబ్బతగిలియుండెను. నడువలేక నడచుచు వచ్చి యాతఁడు 'నీబండికి సాయపడుదునా' యని ప్రశ్నించెను. బండివాఁడు 'సామీ మీరు గొప్పవారు మీబోటివారికీపని యేలా చెప్పఁగలను? ఏదో నేనేత్రిప్పలు పడెదను లెండు, లేదా యింతలో మావారెవ్వరైన వత్తురులెండు' అనెను.

"కాదు, అలాగున ననకుము, నీవు బండియెక్కుము. నేను చక్రము భుజమునాని పైకి లేవనెత్తుదును; బండి సులువుగా

గట్టెక్కునులే” అని యువకుడు పలికెను. అన బండివాఁడు తొట్టి లోనికెక్కెను. ఎడ్లనదల్చెను. యువకుఁడు చక్రమునెత్తి త్రోయు చుండెను. కాని యా పెనురొంపిలో బండి కదలలేదు. మోఁకాలి బంటిరొంపిలో యువకుఁడు దిగఁబడిపోయెను. కాని ధైర్యము వీడలేదు. ఉత్సాహముతో పూనికతో మరల మరల బండిని ద్రోయఁగా నెట్టకేలకు బండి గట్టెక్కెను.

రైతు యువకునకుఁ జేతులుజోడించి “అయ్యా ! నన్ను మీరు రక్షించినారు. లేనిచో నే నీ రేయి యెల్ల నిందే యుండ వలసి వచ్చెడిది. కూడు నీళ్ళులేక మాఁడిపోవలసి వచ్చెడిది” అన యువకుఁడు చిఱునవ్వు నవ్వి “అయితే కర్షకా! నాకేదైన బహుమాన మిత్తువా యేమి?” యనెను.

రైతు గాంభీర్యముతో పరమేశ్వరానుగ్రహ మున్నచో నీవు మహామంత్రివి కాఁగలవులే అన్నాఁడు. యువకుఁడు అది విని సందేహములోఁబడెను. వాని మొగము వంకను దేవనిగాఁ జూడఁదొడఁగెను. ‘వాఁడె జగన్నాథరాజేమో’ అని యనుమాన పడెను. వాని మొగముతీరుకూడ నట్లెయుండెను.

రైతుకూడ యువకునిఁ దేటిపాటి చూచెను. యువకుని మదిలో సందియమును గ్రహించెను. ‘శోధించినఁగాని లోతు నీళ్ళలోని రత్నము దొరకదని నుడివెను.

నెలనాళ్ళు లిట్లె కడచిపోయినవి. పరీక్షాదినము వచ్చి నది. ఎవరికి వారె తమతమ యదృష్టములఁ దడవికొనుచున్నారు.

'ప్రతివాని' ముఖమున ఆశా నిరాశలు ప్రోపులాడుచున్నవి. ఎవనిభాగ్యము పండునో యెవఁడెఱుంగును!

అది యసలుసంజవేళ. రాజదర్బారు చిత్రచిత్రాలంకారములతో వెలుఁగొందుచుండెను. ఆపట్టణములోని పిన్నలు పెద్దలు సంపన్నులు ఉద్యోగులు అభ్యర్థులు మున్నగువారిచే దర్బారు కిటకిట లాడుచున్నది. అభ్యర్థులగుండెలు దడదడ లాడుచున్నవి. అంతలో జగన్నాథరాజు లేచి నిలువఁబడి మీసలు సవరించుకొని యభ్యర్థులఁగూర్చి యిట్లనియెను:

"మహాశయులారా! నేను మిమ్ముల నందఱ రావించి చాల శ్రమపెట్టినాను క్షమింపుఁడు. ఈపదవికి దయాళు, ఆత్మబలశాలి, ఉదారహృదయుఁడు కావలెను. ఆపత్తిని వీరత్వముతో నెదిర్చి సంస్థానమునకు సంపత్తినిఁ గూర్చువాఁడె యీ పదవికర్హుఁడు. మనయదృష్టముచే నట్టివాఁడు మనకు లభించెను. ఇట్టి సుగుణములుగలవారు లోకములోఁ గొలఁదిమంది మాత్రమె యుందురు. వారందఱకు నందుబాటులోనుండరు. రామకృష్ణవంటి మంత్రి లభించుట మన సంస్థానము చేసిన పుణ్యము".

మంత్రి నోరివెంట నీమాటలు వెలువడఁగానే సభ్యులయు నభ్యర్థులయుఁ జూపులన్నియు నావన్నెకానిపైఁబడెను. సభ్యుల కన్నులలో సత్కారము చిందులాడెను. అభ్యర్థుల చూపులలో నసూయలు రేకెత్తెను. అదికాంచి మంత్రి,

"మహాజనులారా! క్షత్రగాత్రుడయ్యు నేయువకుఁడు కష్టదశలోనున్న పేదరైతును గాపాడ బండిని రొంపినుండి యుద్ధరించెనో వాఁడు సాహసికుఁడు, ఆత్మబలశాలి, ఉదారుఁడు అనుటకు సందియములేదు. అట్టివాఁడు పేదల నెన్నఁడు బాధింపఁడు. వాని సంకల్పము దృఢమైనది. చిత్తము స్థిరమైనది. ఒకప్పుడతఁడు పొరపడినఁ బొరపడవచ్చును. కాని దయాధర్మములు వానిని దప్పుదారిని బడనీయవు" అని రామకృష్ణను దగ్గఱకుఁబిలిచి శిరమునఁ జేయిడి యాశీర్వదించి తనగద్దెపైఁ గూర్చుండఁ బెట్టెను.

---

౨. కులీన

1

వెంగళరావు పెద్దలందఱు జమీందారులు. వాని దేవిడీ ముందొకప్పు డేనుఁగులు 'పహారా' యిచ్చుచుండెడివి. కాని యిప్పు డచ్చోటున నొక ముసలిబఱ్ఱె బడుగుదేహముతో నల్లాడుచున్నది. అది పాఁడిగేదె యైనఁ గావచ్చును. కాని దాని నెప్పుడు పాలు పితుకువాఁడు బడితబాజా చేయుచునే యుండును.

ఆయూరిలోనితటాకములు దేవాలయములు మాత్రము వాని పూర్వుల కీర్తికిఁ జిహ్నములై నిలిచియున్నవి. కాని వానికి వేనికిఁ బూజాపురస్కారములు జరుగుచున్న జాడలు కానవచ్చుటలేదు.

పాపము ! ఆయన రాబడి యంతయు న్యాయవాదుల క్రింద వ్యయమైపోయెను. ఇప్పుడొక వేయి రూపాయలు మాత్రము సంవత్సరమునకుఁ బొలములవల్ల లభించుచున్నవి.

వాని కిద్దఱు పుత్త్రులు. పెద్దవాఁడు పాపారావు. రెండవ వాఁడు రంగారావు. జ్యేష్ఠుఁడు పట్టభద్రుఁడైనాఁడు. పరీక్షల పరిశ్రమముతో వాని యారోగ్యము పూర్తిగాఁ జెడిపోయెను. ఆరోగ్యము సరిగా లేకున్నను నతఁడొక కార్యాలయములో నుద్యోగిగాఁ జేరెను.

రంగారావు విశాలోరస్కుఁడు. మలచితిర్చిన బాహుదండములు గలవాఁడు. నిండైన మొగముగలవాఁడు. ఉదయముననే రెండుసేర్ల గేదెపాలు గడగడ నొక్క గ్రుక్కలోఁ ద్రాగుచుండును.

పాపారావు బలమంతయు బి.ఏ., యను రెండక్షరములు పీల్చివేసినవి. వాని కన్నులలో వెలుఁగు లేదు. ముఖములోఁ గాంతిలేదు. కావున నతఁడు వైద్యగ్రంథముల నాశ్రయించెను. ఆయుర్వేదమును అవలోడనము చేసెను.

ఎప్పొద్దు చూచినను వానిగదిలో కల్వములో నృత్యము చేయు పొత్తరముధ్వని కర్ణానందముగా వినఁబడుచుండును.

పాపారావు ఆంగ్లవిద్యాధికుఁడైనను ఆర్యసంప్రదాయములు గలవాఁడు. అందుచే నాయూరివా రాతని నెక్కువగా గౌరవించెడివారు.

అతఁడు ప్రతిసంవత్సరము ఉగాదికి స్వగ్రామమునకు వచ్చెడివాఁడు. నాఁడు తనయూరిలో జరుగు నాటపాటలలోఁ బాల్గొనుచుండెడివాఁడు.

సమిష్టికుటుంబగౌరవము నిలువబెట్టుట యాతనివ్రతము. నేఁటి కాలపు స్త్రీలకుఁగల వ్యష్టికుటుంబమోహము దేశారిష్టదాయకమని యతఁడు సదా యోచించుకొనుచుండెడివాఁడు. తఱచుగా నతఁడా యూరిలోని సమిష్టికుటుంబములలోఁ బొడచూపు కలహముల నణఁచుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండువాఁడు. అందుచే లలనామణు లాతని ద్వేషించుచుండెడివారు.

అత్తమామల యెడను, ఆడుపడుచుల యెడను, మఱందుల యెడను గౌరవభావము గలదియయ్యును వానిభార్య హాయిగా స్వేచ్ఛగా కులాసాగాఁ దన కాపురము తాను చక్కఁబెట్టుకొనుచు, సమిష్టికుటుంబ నిర్వహణభారమునుండి వైటఁబడఁ గోరుచుండెను. "ఎంతయోర్పు నేర్పు ఉన్నను ఎప్పుడో యొకప్పుడు సమిష్టికుటుంబములోఁ గలహములు పొడచూపక మానవు. కావున నిప్పుడే వేఱుపడి సుఖముగా ప్రశాంతిగా జీవింపవలయు" నని యామె యుబలాటపడుచుండెను.

ఆమె తండ్రికూడ నొక పిల్లజమీందారు. వానికాఱుగురు కూఁతులు. ముగ్గురు తనయలకు మహేంద్రవైభవముతో పెండ్లిండ్లు చేసినాఁడు. దగ్గఱనున్న ధనమంతయు వ్యయపెట్టినాఁడు. ఇఁక నాల్గవ పుత్రిక వివాహము సంక్షిప్తముగాఁ జేయఁదలపెట్టినాఁడు. చూచుచుఁ బేదవానికీయలేఁడు. భాగ్యవంతుల్లైకె పరువెత్త లేదు. కాన నొకప్పుడుగాదివేఁడుకల చందాకై తనయొద్దకు వచ్చిన పాపారావుపై నాతని బుద్ధిపాఱినది. తన నాల్గవపుత్రిక వెంకయ్యమ్మారావు నాతనికిచ్చి పెండ్లిచేసెను.

వెంకయ్యమ్మారావు తలిదండ్రుల చేతులలో నల్లారు ముద్దుగాఁ బెరిగిన ముద్దరాలు, అత్తింటికి వచ్చినది. అంతా క్రొత్తగానున్నది. పెంపుడులేళ్లులేవు. చిలుకలు పావురాలు కానరావు. తానత్తింటికి వచ్చునపుడు తెచ్చికొనిన పట్టు చెప్పులు తొడిగికొని విహరించుటకు ఉద్యానవనములు లేవు సామాన్యగృహము. అయినను నామె గుణవంతురాలు గానఁ గొలఁదినాళ్ళకే యత్తింటి పనులకలవాటు పడెను.

2

నాఁడు రెండుజాముల ప్రొద్దెక్కినది. ఎండ మెండుగాఁ గాయుచున్నది. వెంకయ్యమ్మారావు వంటజేసి మఱఁదిరాకకై యెదురుచూచుచున్నది.

అంతలో రంగారావు వచ్చి 'వదినె! యివిగో పిట్టలు ఈరెండింటిని వండిపెట్టు' మనెను. ఆమె తెక్కలు ముక్కలు చేసికొని యాపిట్టలఁగోసి కూరవండెను. ఇంటిలోనున్న చిట్టెడు నేయి కూరలోఁబోసి తిరుగఁబోఁత పెట్టెను. పీఁటవేసి యాఁకు వేసి వంటకములు వడ్డించి మఱఁదిని భోజనముచేయ రమ్మనెను.

రంగారావు వచ్చి పీఁటపైఁ గూర్చుండి ముందుగా ప్రప్పు గలిపి,

'వదినె! నేయి!'

వెం:—బాబూ నేయి అయిపోయినది. ఉన్న నేయి 'కాస్త' పోఁపుకే చాలలేదు.

రం:— మున్న నేకా వదినె నేయి తెచ్చినది. అప్పుడే అయి పోయినదా?

వెం:—బాబూ! నిన్నటికున్న నేయి చిట్టెఁడుమాత్రమె. ఆ కాస్త కూరలో వేసినాను.

రం:—ఓహో! వదినెగారూ మీపుట్టింట నేతినదులు ప్రవహించుచున్నవి కాఁబోలు ...

స్త్రీ తిట్టులు సహింపఁగలదు. దెబ్బల నోర్వఁగలదు. కాని పుట్టినింటివారిని నిందించుట విని సహింపలేదు. కావున నామె వెంటనే మోమడ్డముగాఁద్రిప్పి,

'ఏనుఁగు చచ్చినను బ్రతికినను వేయిరూపాయలె. ఈ మాత్రమునేయి మాయింట బ్రతినిత్యము చాకళ్ళు, మంగళ్ళు త్రాగిపోవుచుందురు' అనెను.

ఆమాటలకు రంగారావు దండతాడిత భుజంగమువలె మండిపడి కంచమునెత్తి క్రిందవేసి కొట్టి 'జాగ్రత్త! నీపండ్లు పీకించెదను. నాలుక చీల్పించెదను. తిన్నఁగా మాట్లాడు' అనెను.

ఆ పలుకులు ములుకులై యామెహృదయమున గ్రుచ్చుకొనెను. మోమెఱ్ఱవాఱెను. మేను కంపించెను. పెదవులదరెను. చెమ్మటలు క్రమ్మెను. మఱదినిఁగాంచెను.

"ఇంతకు నీవు బ్రతికిపోయినావు ఆయన ఊరిలోలేరు. ఉన్నచో నీబ్రతుకేమయ్యెడిదో?" అని యనెను.

చదువురాని యా మొరటుమానిసి కామాటలు మఱింత కోపకారణమయ్యెను. చీటికి మాటికిఁ దన బోటినిఁ గొట్టుట వానికలవాటు. కావుననే పీఁటనెత్తి వదినెపై విసరినాఁడు.

"ఎవనిబలముచూచుకొని నీవు తందనాలాడుచున్నావో వానిపనికూడఁ బట్టెదను జాగ్రత్త" అని గద్దించినాఁడు.

ఆమె తన మృదుకరముతో నాపీఁట నడ్డుకొని తలకు దెబ్బతగులకుండఁ గాపాడుకొనెను. కాని వ్రేళ్ళుమాత్రము చిట్లినవి. అభిమానము కోపము హెచ్చుటచే నామె గాలి తాఁకున నిటునటు కొట్టుకొను రావి కొమ్మవలెఁ గంపించుచుఁ దనగదిలోనికిఁ జనెను.

స్త్రీకి మానము, ప్రాణము, బలము, ధనము, పరువు, ప్రతిష్ఠ, సాహసము, సర్వము భర్త. ఆ భర్తృధనమునుజూచి కొనియే యామె గర్వించుచుండును. ఆగర్వము గంగపాలగు నపుడామె యెట్లుభరింపఁగలదు?

3

పాపారావు ప్రతిశనివారము సాయంసంధ్యవేళకుఁ దన యింటికి వచ్చుచుండెడివాఁడు. ఈతగవు లక్ష్మివారమునాఁడు జరిగినది. ఈ రెండురోజులనుండి యామె నీళ్ళు నిప్పులులేక నిట్రుపాసముచేయుచుఁ బతిరాక కెదురుచూచు చుండెను. శనివారము వచ్చినది. సాయం సమయమైనది. పడమటిదిక్కున నరుణరాగములలమికొనుచున్నవి. గొల్లపిల్లలాలమందలఁదోలు కొని యిండ్లకరుదెంచుచున్నారు. ఆసమయములో పాపారావు యథాప్రకారముగా నింటికివచ్చి వసారాలోనున్న కుర్చీలోఁ గూర్చుండెను.

వానిరాకఁ గాంచి యిరుగు పొరుగువారు నలుగురు నచ్చటకిఁ జేరిరి. రాత్రి తొమ్మిదిగంటలదాఁక వారు లోకాభిరామాయణములో మునిగియుండిరి. వెంకయ్యమ్మారావున కాకాలవిలంబనము చాల కష్టముగా నుండెను.

భోజనపువేళయైనది. అందఱులేచి వెడలిరి. పాపారావు ఇంటిలోనికి వెడలుసమయముచూచి రంగారావు దగ్గఱకువెళ్ళి యేకాంతముగా "అన్నయ్యా! మావదినెతోఁ గొంచెము నోరు జాఱనీయవద్దని చెప్పు. లేనిచో నేదో యొక యనర్థము జరుగును" అనెను.

వారితండ్రికూడ దానికి 'తందానతాన' యనెను. రంగారావు అంతతోనాఁగక 'అన్నయ్యా! ఆమె మెత్తు వారిచేతిబిడ్డయైన నగుఁగాక మేము తన చాకళ్ళు మంగళ్ళ పాటియైనఁ గామఁట. విన్నావా?' అన్నాఁడు.

పాపారావు:— (విచారముతో) ఏమిజరిగినదిరా?

రగారావు:— ఏమీలేదు అన్నయ్యా! మావదినె ఊరకే రుసరుస లాడును. దుమదుమ లాడును. రవరవ లాడును. తన పుట్టింటివారితో సరిపోమని నిరసించును. ఈసడించును.

పాపారావు తలపంకించి యుంకించి తిన్నఁగావెళ్ళి భోజనముచేసి భార్యయొద్దకేఁగెను. ఆమె మౌనముద్రవహించి కూర్చుండియుండెను. తమ్ముని మాటలచేఁ బాపారావు మనసు కలఁకఁబాఱి యుండెను. అదిచూచి యామె.

'ఏమండి! మీమనస్సు నిర్మలముగానున్నదా?' యనెను.

పాపారావు:— ఆఁ నిర్మలముగానే యున్నది. కానీ! యేమిటి? ఏదో యుపద్రవము తెచ్చిపెట్టినావఁట కొంపకు.

ఆమాటకామె హృదయము భగ్గుని మండిపోయెను.

వెం:—ఎవరీమాటలుచెప్పి యప్పుడే నిప్పంటించినవారు? వాఁడు నాకంటఁబడినచో వానిముఖాన నిప్పులుపోయనా? వానితలగొఱిగింపనా?

పా:—విషయమేమిటో చెప్పకుండఁ గోపపడెదవేలా?

వెం:—ఎందుకులెండు చెప్పుట. నాదురదృష్టము కాకపోయి నచో నౌకరీచేసియైన నాలుగుపైసలు సంపాదింపలేని దద్దమ్మకూడ నన్ను పీటపెట్టి కొట్టఁగలఁడా?

పా:—నాకేమీ యర్థమగుట లేదు. ముసుఁగులో గ్రుద్దులాట లేల? వివరముగాఁ జెప్పుము.

వెం:—చెప్పుటకేమున్నది? మీముద్దులతమ్ముఁడు మిట్టమధ్యాహ్నము రెండుపిట్టలను దెచ్చి వండిపెట్టుమన్నాఁడు. వండినాను. పెట్టినాను. బాయి కలిపినాఁడు. నేయి తెమ్మన్నాఁడు. ఇంటిలోనున్న నేయికొంచెము కంచములోఁ బోసినాను. మజ్జిగ యిదన్నాను. మండిపడినాఁడు. మా పుట్టింట నేతి నదులు ప్రవహించుచున్నవి కాఁబోలునే' యన్నాఁడు. నాకుఁ గోపమువచ్చినది. నాపుట్టింటి లో జాకళ్ళు మంగళ్ళు తిన్నంతలేదు. మీనేయి యంతా యన్నాను. అది విన్నాఁడు పీట నానెత్తిని వేసి కొట్టినాఁడు. అప్రయత్నముగా నా కాలు యిటు పడినది. లేనిచో నీవ టికిఁ జచ్చి స్వర్గాన ఉండెడి దానను. ఇదిగో చూడండి. వేళ్లు ఎలా చితికినవో! నా మాటలు నిజమో యబద్ధమో మీ తమ్మునిఁ బిలిచి యడుగుఁడు. అనెను.

ఆమాటలు పాపారావు హృదయము దహించివేసినవి. "ఓహో! యింతటికు ముదిరెనా వ్యవహార" మన్నాఁడు. వెంకయ్యమ్మారావు కన్నీరు కార్చెను. ఏడుపు స్త్రీలకు జెప్ప లపై నుండునుగదా!

పాపారావు చాల ధైర్యము, స్థైర్యము, గాంభీర్యము, సహనశీలము గలవాఁడు. సాధారణముగా నాతెఁ డెప్పుడు కోపించి యెఱుఁగఁడు. కాని తన యాఁబిడ కన్నీళ్ళు వాని క్రోధాగ్నికి నాజ్యమై మండించెను. నాఁటి రేయెల్ల నాతఁడు నిద్రపోలేదు. ఇటు నటు దొర్లుచుండెను. తెల్లవాఱినది. పాపా రావు తండ్రిచెంత కరిగెను.

"నాన్నా! యింక నాకీయింటిలో సరిపడదు" అనెను. ఎన్నెన్నో కుటుంబములలోఁ బొడచూపిన యిట్టి తగవుల నెన్నింటినో తీర్చి దిద్దిన పాపారావు నోటనే యిట్టిమాటలు వెలువడెను. ఆహా! యితరుల కుపదేశించుట యెంత తేలిక!

ఆమాటలు విని తండ్రి కంగారుపడి లేచి "నాయనా! ఎందుకు? కారణమేమిటి?" అన్నాఁడు.

పాపారావు:—నాన్నా! నాకు దూడుము మితిమీఱి యున్నది. నేను ఉప్పు పులుసు కారము తినుచున్నాను. మా యింటిలో మంచి చెడ్డలు లేవు. అన్యాయ మధిక మైనది. పెద్ద పిన్న తారతమ్యము లేదు. గొడ్డు దెబ్బ డినఁగాని డొక్కాడదు. ఎప్పుడు పోరుగూటిలో నుండ వలెను. నేను గుమ్మము దాటఁగానే నాభార్యపైఁ జేటలు చీటలు ఎగురుచున్నవి. నేనెట్లు సహించిచూడఁ గలను? ఏమైన నొకటి రెండు పరుషవాక్యములు సహింపఁగలను. తిన్నలు గ్రుద్దులు నా మొప్పెఁదాడన మాడుచుండె నెట్లు చూచుచు నూరకొనఁగలను!

తన్నెల్లప్పుడు గౌరవించు పాపారావు బొమముడిపాటు గాంచి తండ్రి యేమియు ననలేక యెట్టకేలకు—

తండ్రి—అబ్బాయీ! బుద్ధిమంతుఁడవైన నీవుకూడ నిట్లే యను కొనుచున్నావా? ఆడువారలిట్లేకదా కొంపలు కూల్చు చుందురు. వారిని నెత్తి యెక్కించుకొనరాదు.

పాపారావు:—నాన్నగారూ! తమ దయచే నింతమాత్రము తెలియఁ గుదును లెండు. తమరనుకొన్నంత మూర్ఖుఁడను గాను. ఈగ్రామములో నిట్టి చిక్కులలోఁ జిక్కిన యెన్ని కుటుంబాల నుద్ధరించినానో తమ తెలియంగనిది కాదు. పరస్త్రీ మానప్రాణములు రక్షించుట నావిధియో యా స్త్రీనే పశుత్వముతో హింసించుట నేనెట్లు సహింతును? ఇంత జరిగినను నేను కిక్కురు మనలేదు. ఇది సామాన్య విషయమా! నాన్నగారూ! అన్నాడు.

తండ్రి:—అబ్బాయీ! రంగారావు నీ తమ్ముఁడు కదా! తప్పున్నచో ఈ దౌడ ఆదౌడ రెండు వాయించు. కానీ ....

పా:—నాన్నా! వాఁడు నాకు తమ్ముఁడు కాదు గిమ్ముఁడు గాదు. ఊరకొనుఁడు.

తండ్రి:—ఆఁడుదాని మాటలు వినియా?

పా:—కాదు వాని క్రూరత, అవివేకము చూచి,

కొండొకసేపిరువురు మౌనముద్ర వహించినారు. తండ్రి కుమారునికిఁ జిత్తశాంతి కలిగింపవలయునని యత్నించు

చుండెనే కాని చిన్నకొమరుని తప్పిదమును మాత్ర మొప్పు
కొనఁడు. ఇంతలో నాజాడ కనిపెట్టి పౌరులు కొందఱు తల
యొక పనిమీఁద వచ్చిన ట్లచ్చటకువచ్చిరి. పాపారావు భార్య
మాటవిని తండ్రితో వేఱుపడ సిద్ధపడుచున్నాఁడని విని
యమ్మలక్కలు చంకలెగురవైచిరి. ఆ తండ్రికొడుకుల తగ
వుల నాలకింప నాగోడ యీగోడ చాటునకు రాఁదొడఁ
గిరి. ప్రతిగ్రామములోను నున్నట్లె యీ గ్రామములోఁ
గూడఁ గొందఱు పోరుగు గిట్టని వారున్నారు. వారందఱు
వీరిని ద్వేషించుచుండెడివారు. తండ్రి కొడుకు లిరువురు
లోకానుభవము లేని పండితులని యీసడించెడివారు. ఇట్టి
వారందఱకు వీరిని ఎగతాళి చేయుటకు మంచి యదను లభించి
నది. ఒకరివెనుక నొకరుగా వచ్చిన యాపౌరుల రాకకుఁ గల
యుద్దేశ్యమును అనుభవజ్ఞుఁడగు తండ్రి యిట్టె కనిపెట్టెను.
దుర్మార్గులగు పౌరుల యెకసక్కెమున కవకాశ మీయరాదని
నిశ్చయించుకొనెను.

కొడుకును గాంచి "అబ్బాయీ ! యయినదేమో
యైనది. కుఱ్ఱవాఁడు పొరపడినాఁడు. క్షమించు. నేను పెఱ
వాఁడను గాను. నీ యిచ్చవచ్చినట్లు చేయుము' అనెను.

కళాశాలలోని వాదోపవాదములలోఁ దాఁబట్టినకుందే
టికి మూఁడే కాళ్ళను నలవాటుగల పాపారావు తండ్రిమాటల
లోని యంతరార్థము గ్రహింపఁ జాలక పోయెను.

పా:— నాన్నా! యేమైనను సరే. నేనింక నీ యింటిలో నుండలేను.

తం:—అబ్బాయీ! బుద్ధిమంతులు మూర్ఖులమాటలను లక్ష్యపెట్టరు. చిన్నవాఁడు తెలియనివాఁడు. వాని పొరపాటును క్షమించు.

పా:—నాన్నా! వాని దుష్టత్వము నేనింక సహింపలేను. ఈ యింటిలో వాఁడైన నుండవలెను. నేనైన నుండవలయును. నాకంటె వాఁడు మీకు ప్రేమ పాత్రుఁడైనచో నాకు సెలవు నిప్పింపుఁడు! నాదారి నేఁజూచుకొందును. నేనే మీయొద్ద నుండవలెనందురా? వానిని బొమ్మని చెప్పుఁడు. ఇదే నా తుది నిర్ణయము.

రంగారావు తలుపుదగ్గఱ నిలిచి యన్నగారి మాటలన్నియు వినుచుండెను. అన్నగారియందతనికి గౌరవభావము గలదు. అన్నగారి కెదురుగా నెన్నఁడు మంచము మీఁదనైనఁ గూర్చుండి యెఱుఁగడు. తమలపాకు వేసి యెఱుఁగడు. పాపారావునకుఁ గూడఁ దమ్మునియం దెంతో వాత్సల్యముండెడిది. తమ్మునెప్పుడును కోపపడి యెఱుఁగడు. విజయనగరమునుండి వచ్చునప్పుడెల్లఁ దమ్మునికై యేదో యొక వింతవస్తువు తెచ్చుచుండెడివాఁడు. రంగారావు ప్రతిదినము వ్యాయామ సమయములోఁ ద్రిప్పు ముద్గరము లన్నగారు చేయించినవె.

గత సంవత్సరము విజయదశమినాఁడు రంగారావు కుస్తీలో జగజెట్టినిఁ గొట్టినప్పుడు పాపారావు ఆనందము పట్టలేక తమ్ముని గాఁగిలించుకొనెను. అట్టి యుదార హృదయుఁడగు నన్నగారి నోటినుండి యిట్టి హృదయ విదారక వాక్యములు వెలునడుట కతఁడు సహింపలేక పోయెను. వెక్కి వెక్కి యేడ్వసాగెను. పశ్చాత్తప్తుఁ డయ్యెను.

మొన్నటినుండి యతఁడు 'అన్నగారు ఎప్పుడువచ్చునో? వాని మొగము నెట్లు చూతునో? అతఁడేమనునో!' యని దడదడ లాడుచునే యుండెను. కాని యాతఁడనుకొనిన దానికంతకు వ్యతిరేకము నన్న వాకొనుటఁ గాంచి యతఁడు నిర్విణ్ణుఁడయ్యెను. అతఁడెంత మూర్ఖుఁడైనను అన్నగారు వేఱుపడుదుమనుట యన్యాయమని భావించెను. తన్నన్నగారు చాటునకుఁ బిలిచి చివాట్లు పెట్టినను గొట్టినను బాధపడియుండెడివాఁడుకాఁడు. కాని "నేను వాని మొగము చూడను— వానితోఁ గలిసియుండను" అని యాడిన వాఁడిమాటలను సహింపలేక పోయెను. ఏమియునలేక యేడ్చుచు నింటిలోనికిఁ బోయెను. మొగము కడుగుకొనెను. కనులు తుడిచికొనెను. వదినెగారియొద్ద కేఁగెను. పాదములపై బడెను. "వదినె! మా యన్నగారు నా మొగము చూడనన్నారు. నేనిఁక నీ యింటనుంట యేమి లాభము. ఎందేనిఁ బోదును. నా మొగ మాయనకుఁ జూపఁజాలను. నా తప్పు క్షమింపుము" అని డగ్గుత్తిక వెట్టికొనెను.

4

రంగారావు వదినెయొద్ద వినమ్రుఁడై నిలిచిన సమయ మందె పాపారావుకూడఁ గ్రోధావిష్టమానసుఁడై యచ్చటికి వచ్చెను. తమ్ముని జూచినాఁడు. వానినీడ కూడఁ దనకుఁ దాకఁ రాదనునట్లు దూరముగాఁ దొలఁగి పోయెను.

వెంకయ్యమ్మ రావు మఱఁది చేసిన నేరము మాత్రము తెలియఁజేసెనేకాని మనస్సులో బాధపడుచునే యున్నది. ఆమె హృదయము నవనీతసమానము. కథ యింతయుద్ధతిరుగు ననుకొనలేదు. 'ఎందు కింతకోప పడిరో' యని భర్తనుగూడ నామె కొంచెము విసుగుకొనినది. విజయనగరము ప్రయాణము కట్టుమందురేమోయని భయపడినది. మఱఁది కన్నీళ్లతోడి క్షమార్పణమామె మనస్సును కరఁగించివైచినది. తానుగూడఁ గంటఁ దడిపెట్టికొన్నది. మనస్సులోని మాలిన్యము కడిగివేయు టకు నేడ్పును మించిన సాధనము లేదు గదా!

భర్తనుజూచి యామెఁ "రంగారావు ఏడ్చుచున్నాఁడు."

పా:— నేనేమి చేయను?

వెం:—లోపలికి రమ్మనుఁడు. నానోరు పాసగాను, నేనెక్కడి నుండి తెచ్చిపెట్టినానీ పేచీ.

పా:— నేను పిలువను.

వెం:—పిమ్మటఁ బశ్చాత్తాపమొందఁగలరు. అతనికిఁజాల గ్లాని కలిగినది. అతఁడెక్కడకుఁ బోకుండఁ జూడుఁడు.

పాపారావు లేవలేదు. రంగారావు మరల "వదినె! యిక నా మొగమన్నగారు చూడరు. నేను నా మొగము వారికిఁ

జూపఁ జాలను." అని వెడలిపోవుచుండెను. వెంకయ్యమ్మా రావు తటాలున వెళ్ళి చేయిపట్టుకొని రంగారావు నాఁపెను. అతఁడు కన్నీళ్లు గార్చుచు "వదినె నన్ను వెళ్ళనిమ్ము" అనెను.

వెం:—ఎక్కడికి వెడలెదవు?

రం:—ఎక్కడ నెవ్వరికిని నా మొగము కానరాకుండునో యక్కడ కేఁగెదను.

వెం:—నేను వెడలనీయను.

రం:—నేను యింటనుండ నర్హుఁడను గాను.

వెం:—వెడలితివేని నన్నుఁ జంపినట్లే ఒట్టుసుమీ! ఒకయడుగు కూడ ముందునకు వేయవలదు.

రం:—అన్నగారి మనస్సు నిర్మలమయినదని తెలిసినదాఁక నేనిందుండఁ జాలను.

వెం:—బాబూ! భగవంతునిసాక్షిగాఁ జెప్పుచున్నాను. నా హృదయములో మలినమేమీ లేదు.

ఆ మాటలు వినుచున్న పాపారావు హృదయము నీరై పోయినది. రంగారావును గౌఁగిలించుకొన్నాఁడు ఇద్దఱు వెక్కి వెక్కి యేడ్చినారు.

ప్రేమసముద్రములో మునిఁగిపోయినారు. ఇంతలోఁ దండ్రి వచ్చినాఁడు. సోదరులఁ జూచినాఁడు. ఆనందించినాఁడు. ఆయూరి వాడవాడల అయినింటి యూఁకుపడుచు లిట్లేకదా యుందురు! ఎంత విశాలహృదయ యని వెంకయ్యమ్మారావును శ్లాఘించిరి.

———

3 పంచాయతి

1

ఆంధ్ర దేశములో కొండపల్లె నెఱుంగనివారులేరు. ఆ నగరమున షేక్ మదీనా, నారాయణరావు అను నిరువురు మిత్రులుండెడివారు. ఇద్దరిది కాడిపట్టు వ్యవసాయము. ఒకరిని విడిచి యొక రొక క్షణమైన నుండలేకుండిరి. ఒండొరులపైఁగల వారి ప్రేమ విశ్వాసములు నిరుపమానములు. ఇద్దరి పొలములు నొక్కనాఁడు దున్నవలయును. ఒక్కనాఁడే విత్తవలయును; ఒక్కనాఁడె కలుపుతీయవలయును; ఒక్కనాఁడే కోయవలయును; ఒక్కనాఁడే నూర్పవలయును. అట్టిది వారి మైత్రి. ఒక కొన్నాళ్ళకు మదీనా తఱచు యాత్రలకు బయలుదేరెడివాఁడు. యాత్రల కేఁగునపుడు తన యాస్తియంతయు నారాయణరావునకు నొప్పగించెడివాఁడు. నారాయణరావుకూడ నట్లే తా నెక్కడికేని వెడలునపుడు తన కుటుంబభారమంతయు మదీనామీఁద విడిచి వెడలుచుండువాఁడు. ఆ యిద్దఱి మధ్య స్నేహము దృఢమగుటకు మూలమైనది పరస్పర విశ్వాస భావములతోడి వినిమయము స్నానపాన భోజనాదుల యందు మత విషయములయందు ఎవరి దారి వారిదే. వారి మైత్రి లోకమునకు నొరవడియైనది.

వీరి స్నేహ మీనాఁటిది కాదు. చిన్ననాఁటిది. వీరిరువురు మదీనా తండ్రియైన యబ్దుల్లాయొద్ద చదువుకొనుచుండెడివారు.

2

మదీనాకొక పినతల్లికలదు. ఆమె మూఁడుకాళ్ళముసలి. ఏదో కొంచెమాస్తికూడ ఆమెకు లేకపోలేదు. దగ్గఱ వారసు లెవరు నామెకులేరు. మదీనా యామెకు ఆమాట యీమాట చెప్పి ఆమెను బ్రతికియున్నన్నాళ్ళు తల్లివలె నెత్తిమీఁదఁ బెట్టికొని పూజించెదనని వాగ్దానముచేసి నమ్మించి యామె యాస్తి 'కాస్త' తనపేర వ్రాయించుకొనెను. దస్తావేజు రిజిష్టరీ యగునంతవఱకు నామెకుఁ బండివంటలేని భోజనములేదు. వాని తేనెమాటలు, ఆదరవాక్యములు, ఆమెనానందలహరిలో నీఁదు లాడించుచుండెను.

దస్తావేజుపైని రిజిష్ట్రారు మొహరుపడినది. ముసలమ్మ వింदులపైఁగూడ ముద్రలుపడినవి. క్రమముగా నామెకు భోజనముతోపాటు 'చకారగుళ్లు' కూడ మదీనాయొక్క బేగము వల్ల లభ్యమగుచుండెను. అప్పుడప్పుడవే యాముసలియవ్వకుఁ గూరగాయలు నంజుడులు నయ్యెడివికూడ. మదీనాకూడ ఇల్లాలికి ప్రక్కతాళము వేయుచు 'తందానే తాని తందనాన' యనుచుండెడివాఁడు.

పాపమా ముసలమ్మ వార్ధకమునఁ జేసేత నీబాధలు తెచ్చిపెట్టుకొనెను.

"రెండుమూఁడెకరాల యాసరక్షేత్ర మిచ్చినదోలేదో యెప్పుడు పప్పులేకుండ ముద్దదిగదు పాపమీ ముసలమ్మకు. దీనికిఁ బెట్టిన రూపాయలయితే మాకొక గ్రామము వచ్చెడిది.

హాయిగా జమీందారులలాగున బ్రతికెడివారము. దిక్కుమాలి నది యిది దాపురించినది మాకు" అని బేగము సణుగులు ప్రారంభించినది.

ముసలమ్మ చాలకాలము సహించినది. సహనమునకుఁ గూడ నొక హద్దుకలదుగదా! మఱి సహింపలేకపోయినది. బేగము విసరులు, కసరులు, ముక్కులు, మూలుగులు, సణుగులు, గొణుగులు, మదీనాతోఁ జెప్పినది. ఆఁడువారల కయ్యాలలోఁ గలుగఁజేసికొనఁగూడదనియో మఱేమోగాని యతఁడు భార్యనేమీ మందలింపలేదు.

ముసలమ్మ యొకనాఁడు మదీనాను పిలిచి "అబ్బాయీ! యిఁక నేను నీయింటిలో నుండలేను. మీయాబిడకు నాకు సరిపడుటలేదు. నాకగు వ్యయమునకు సరిపడు రూపాయలిచ్చు చుండుము. నేను వేఱే వండుకొందు" నన్నది. అదివిని మదీనా 'ఏమమ్మా! రూపాయలిక్కడ పండుచున్నవనుకొనుచున్నావా? యేమి?' అనెను.

ము:—నాయనా! ఏయుప్పుచప్పని భోజనమో నేను తినవలెనా? అక్కఱలేదా?

మ:—నీవింతకాలము ఉట్టిగట్టుకొని యూరేఁగుదువని యెవ రెఱుఁగుదురు?

ము:—పోనీలే నాయనా? ఇది యూరుకాని వల్లకాడు కాదు. ఇక్కడ పంచాయతి యుండకపోలేదు. ఆపంచాయతీ సభ్యులకె నాగోడు వెళ్ళఁబోసికొనెదనులే.

ఆమాటలు వినఁగానే మదీనా తాను పన్నిన వలనైపు నకుఁ బరువెత్తుకొని వచ్చు లేడినిఁ జూచిన వేఁటకానివలె నవ్వుచు 'ఆలాగునే కానిమ్మమ్మా! రేయింబవళ్లు నీమూలుగులు వినలేక నాప్రాణము విసిగిపోవుచున్నది' అనెను.

పంచాయతిలో నెవరిపక్షము నెగ్గునో మదీనాకు బాగుగాఁ దెలియును. కారణము? మదీనా యాచుట్టుప్రక్కలఁ బలుకుబడి గలవాఁడు. పరిసర గ్రామస్థులలోఁ జాలమంది యతని తండ్రి శిష్యులే. అట్టిస్థితిలో నతనికి వ్యతిరేకముగాఁ దీర్పు నెవరీయఁగలరు? ఎవరికి ధైర్యముండును? ఆముసలిదాని పక్షము వహించువారెవరుందురు?

3

కొండపల్లెకు దాని చుట్టుప్రక్కలనున్న కుగ్రామములకుఁ గలిసి కొండపల్లెలోనె పంచాయతికోర్టుగలదు. అందుచే నా పంచాయతికోర్టునందు నాయూ కుగ్రామవాసులుగూడ సభ్యులుగా నున్నారు. అది తెలిసికొని మదీనా పినతల్లి కట్టనూఁతగాఁ గొని యాచుట్టుపట్టుల కుగ్రామములఁకేగి తన విషాదగాథ వారివారికి వినిపించుకొనినది. ఆచుట్టుప్రక్కలనామెను జూడని పెద్దమనుష్యుఁడే లేఁడయ్యెను.

నడుమువంగి పుల్లవలె నున్నను బ్రతుకుఁ దెరువుకై పరుల పంచలఁ బట్టి తిరుగక తప్పదుగదా!

కొందఱు పెద్దలు వినీవిననట్లుగా నూరకొనిరి. కొందఱు మాత్రమూఁకొట్టి 'సరే చూతుములే'యనిరి. కొందఱు 'కాల

ప్రభావ’ మనిరి, కొందఱు ‘కాటికి కాళ్లుచాఁచుకొని కూర్చుండిన దానివి నీకీ కోర్టులు వెంటఁదిరుగనేల? వేళకింత పిండముతిని భగవన్నామస్మరణము చేసికొనరాదా?’ యనిరి. కొందఱకా ముసలమ్మ వేషము హాస్యరసాస్వాదమున కవకాశమిచ్చుచున్నది. వంగినవీపును, బోసినోరు, జనపనారవంటి జుట్టు ఎవరికి హాస్యసంపత్తిని గూర్పవు?

ఆ ముసలిదాని కరుణామయగాథను శ్రద్ధగావిని యామె కష్టములు గట్టెక్కఁజేసి యోదార్చు దయాహృదయుఁడు న్యాయమూర్తి దీనబాంధవుఁడు కోటికొక్కఁడు గూడ లేఁడు. కట్ట నానకొని యూపిరితీసికొని నారాయణరావు నొద్దకుఁ గూడ వెళ్ళి “అబ్బాయీ! నీవుకూడ నొక్కసారి పంచాయతి కోర్టువద్దకు రావలెను. నీవొక్క గడియసేపు నిలుచుండినఁ జాలు” అన్నది.

నారా:—నేనెందుకులే మామ్మా! వద్దు చాలమంది పౌరులు పెద్దలున్నారుగా వారు వచ్చెదరుగా!

ము:—నాగోడు నందఱివద్ద వెళ్ళఁబోసికొంటిని వచ్చుటో రాకపోవుటో వారియిష్టము.

నా:—సరే మామూలుగా వచ్చెదనుగాని నేనచ్చటనోరెత్తను.

ము:—ఏమబ్బాయీ! ఆలాగున ననుచున్నావేమి?

నా:—అమ్మా! నేను జవాబు చెప్పలేను. అది నాయిష్టము. మదీనా నాకుఁబూర్వమిత్రుఁడు. నేనతనికి వ్యతిరేకముగా మాట్లాడి పేచీలు తెచ్చిపెట్టుకోలేను.

ము:—అబ్బాయీ! పేచీలువచ్చునని భయపడి న్యాయము
చెప్పలేవా?

సాధారణముగా మానవునిలో నిద్రితమై యుండు ధర్మ
మంతయు నొక్కపెట్టున దొంగిలింపఁబడినను దాని నాతఁడు
కనిపెట్టలేఁడు. కాని యితరులు హెచ్చరించినప్పుడా ధర్మజ్ఞానము
తప్పక సచేతనమగును. అప్పుడు దాని నెవరును జయింపఁ
జాలరు. ముసలిదాని తుదివాక్యములు నారాయణరావులో
నిద్రితమైయున్న న్యాయ ప్రియత్వమును, ధర్మజ్ఞానమును రేకె
త్తించెను. అతని హృదయములో ఆవాక్యము సర్వదా ప్రతి
ధ్వనించుచుండెను.

అది సంధ్యాసమయము. సూర్యుఁడప్పుడే పశ్చిమ
సముద్రమున మునుగుచుండెను. కొండపల్లెలోని నాలుగువీధుల
మొగలోనున్న విశాల వటవృక్షముల క్రిందఁ బంచాయతి
సమావేశమైనది. మునీనా నాలుగుగంటలకే కంబళీలుమున్నగు
నవి తెప్పించి యచ్చటఁ బఱపించినాఁడు. చుట్టకట్టలు అగ్గి
పెట్టెలు గూడ నాతఁడు మఱపులేక యచ్చటఁ బెట్టించినాఁడు.
నారాయణరావునకుఁ బ్రక్కనే కొంచెము దూరమునఁ
గూర్చుండెను. కాని అక్కడకువచ్చెడి ప్రతి పంచాయతీసభ్యు
నకు లేచి వంగివంగి సలాములు చేయుచునే యుండెను. వృక్ష
ములమీఁది పక్షుల కలవరముల పంచాయతితో పాటు క్రింది
పంచాయతి సాగుచుండెను. జనులు క్రిక్కిరిసియుండిరి. అందు

చాలమంది ప్రేక్షకవర్గము పంచాయతి సభ్యులుగా నాహూతు లైనవారిలో కేవలము మదీనామీఁద నేదో యొక కారణము చేఁ బగతీర్చికొనఁ దలఁచినవారే హాజరైరి. చాలమంది యనవసరముగా న్యాయముచెప్పి మదీనాతో విరోధమేల తెచ్చి కోవలెనని రాలేదు. కుక్కలీ హడావుడిచూచి యేదో సంతర్పణగా భ్రమించి గుంపులుగుంపులుగాఁ జేరవచ్చినవి.

పంచాయతివారు కూర్చుండఁగానే ముసలమ్మ తనగాథ నిట్లు వారికి వినిపించెను:

'నాయనలారా! నేఁటికి మూఁడేండ్ల క్రితము నాయాస్తి యంతయు మదీనాపేర వ్రాసిన విషయము తమరందఱు నెఱిఁగి నదే. అందుకు బదులుగా నతఁడు నా జీవితకాలము కూడు గుడ్డలనిచ్చునట్లొడంబడినాఁడు. ఈ సంవత్సరమంతయు మదీనా వాని భార్య నన్ను ఎన్నెన్నో తిప్పలుపెట్టినారు. ఇఁక నెన్నాళ్లు రాత్రియుఁ బవలును నేనీ బాధలు పడఁగలను? బ్రతికినన్నాళ్ళు బ్రతుకనుగదా? బ్రతికిన నాల్గునాళ్ళు కూడుగుడ్డ కావలయును గదా! అవే కఱవైపోయినవి. ఆఁడుదానను. అనాథను. కోర్టుల వెంటఁ దిరుగలేను. మీరుతప్ప నాకు మఱెవరు దిక్కులేరు. మీరు న్యాయము పాటించరేని నేను నూరాయో గోయో చూచికొనవలసినదే. అన్యథాశరణములేదు. నావల్ల దోష మున్న లెంపలు వాయించుఁడు మదీనాయందు దోషమున్న వానిని మందలించుఁడు. మీ యాజ్ఞకు నేను బద్ధురాలను.'

ఇంతలో రామనాథశాస్త్రి లేచి మదీనాను బిలిచి "ఓయీ యీపంచాయతిలో నెవరిని బెద్దగా నెన్నికొందువో చెప్పు. ఒక్కసారొకరి నెన్నుకొన్న తరువాత వారిమాటప్రకారం నడచుకొనవలసినదే' అనెను. మదీనా లేచి యటు నిటు పరికించెను. సభలోనున్న వారిలోఁ జాలమంది యేదో కారణముగాఁ దనతో విరోధపడినవారే కనఁబడిరి. అందుచే నాతఁడు,

'పంచాయతి ఆజ్ఞ పరమాత్మునాజ్ఞ. కాన ముసలమ్మనే యెవరినో యొకరినిఁ గోరుకొనుమనుఁడు నాకేమీ బాధలేదు' అన్నాఁడు.

ము:—పంచాయతిదారుల పేరు చెప్పు నేనుగూడ వినుదును.

మ:—(కొంచెము కోపముతో) ఇప్పుడు నానోరు విప్పించకు. నేఁడు నీ నసీబు బాగుగానున్నది. నీవేకోరుకో యెవరు కావలెనో.

మదీనా యీసడింపును ముసలమ్మ గ్రహింపకపోలేదు.

ము:—అబ్బాయీ! భగవంతునికి భయపడు. పంచాయతిలోని పెద్ద యెవరికిని స్నేహితుఁడుగాఁడు విరోధియుగాఁడు. వానినోటిలో భగవంతుఁడుండును. నీకెవరిమీఁద నమ్మకము లేకపోయినఁ బోనీ! నారాయణరావునైన నొప్పుకొనెదవా? లేదా? నేనతనినే పెద్దగా నెన్నుకొన్నాను.

ఆమాటలు వినఁగానే మదీనా యానందము పట్టలేకపోయినాఁడు. కాని గడుసరిగాన తన భావమును పైకిఁదోపనీయకఁ 'నాకు రామనాథశాస్త్రి యెంతో నారాయణరావు

కూడ నంతె. సరే, కానీ, నారాయణరావునే యెన్నుకో"— అన్నాఁడు.

అదివిని నారాయణరావు మొగమోటములోఁ బడుట కిష్టములేక "ముసలమ్మా! నేనునూ మదీనాయును స్నేహితుల మన్నమాట యెఱుఁగుదువా?" అన్నాఁడు.

ముసలిది గంభీరస్వరముతో 'అబ్బాయీ! నారాయణరావూ! స్నేహముకొఱ కెవరైనఁ దన నమ్మకమును పెద్దమనిషితనము అమ్ముకొందురా? పంచాయతిపెద్ద హృదయములో భగవంతుఁ డుండునుసుమా! వాని నోటినుండి వెలువడిన వాక్కు సాక్షాత్ భగవద్వాక్యమే' అన్నది.

నారాయణరావె నాఁటి పంచాయతికిఁ బెద్దగా నెన్నుకోఁబడినాఁడు. బసవయ్య మున్నగు మదీనా విరోధుల కిది యెంతమాత్రము నచ్చలేదు. మూతులు ముడుచుకొని లోలోపల ముసలమ్మను దిట్టుకొనిరి.

నారాయణరావు మదీనాను సభలోనికిఁ బిలిచి "మదీనా! నీవు. నేను ఆబాల్య స్నేహితులము. పనివచ్చినపుడు నాకు నీవు నీకు నేను సాయపడినాము. నావల్లనైన సాయ మెన్నో మాఱులు నేను నీకుఁ జేసినాను. కాని యీసమయములో నీవు ముసలమ్మ యిద్దఱు నాదృష్టిలో నొక్కటే. పంచాయతి సభ్యులతోఁ జెప్పుకోవలసిన దేమో చెప్పుకో" అన్నాఁడు.

నారాయణరావు పక్షపాతమున్నియుఁ బైవారి కనుమానము కలుగకుండుటకై యనుచున్నాఁడేకాని జయము తనదే యను ధీమాతోఁ మదీనా శాంతచిత్తముతో నిట్లనియెను:

"పంచాయతీ సభ్యులారా! ముసలమ్మ తనయాస్తి నా పేర వ్రాసి మూడేండ్లయినది. నేనామెకు జీవితపర్యంతము తిండి బట్ట యిచ్చుటకొప్పుకొన్నాను. నేటివఱకు నేనామె నెప్పుడు బాధ పెట్టలేదన్న మాటకు భగవంతుడే సాక్షి. నే నామెను దల్లివలెఁ జూచుచున్నాను. ఆమెను సేవించుటకంటె నాకుఁ గర్తవ్యాంశ మేమున్నది? కాని యీఁడువారిలోఁ బొరపొచ్చెములు పుట్టెను. సరిపడుటలేదు. వారి నిరువురను సముదాయించుట నాశక్తికిమించిన పనియైనది. అందు నాతప్పేమున్నది? ముసలమ్మ నెలసరి ఖర్చు వేఱె యిమ్మనుచున్నది. ముసలమ్మ యాస్తియెంతయో పెద్దమనుష్యులెఱుఁగనిదికాదు- నేను నెలసరి ఖర్చు ఈయదగినంత రాబడి యామెయాస్తిమీఁద వచ్చుటలేదు. పైఁగా దస్తావేజులోఁగాని ఖరారునామాలోఁగాని నెలసరిఖర్చు వేఱే యివ్వవలెనన్న ప్రసక్తియే లేదు. లేకపోయిన నే నీజంజాటములోఁ బడెడివాఁడను గాను. నేను చెప్పవలసినది దే. పైని పెద్దలచిత్తము నాభాగ్యము"

నారాయణరావు తఱచుగాఁ గోర్టులకు వెడలుచుండుట కలదు. కాన నతని న్యాయశాస్త్రవిషయములఁ గొంచెమనుభవము గలదు. దానఁ జేసియాతఁడు మదీనాను ప్రశ్నింపనారంభించెను. ప్రతిప్రశ్నయు మదీనా హృదయముపై సమ్మెటపోటువలె బడుచుండెను.

బసవయ్య కా ప్రశ్నలు చాలసంతోషము కలిగించుచుండెను. నారాయణరావునకు పిచ్చియెక్కినదా యని మదీనా

యాశ్చర్యపడెను. "ఇంతవరకుఁ దనతోఁగలిసి కూర్చుండి తియ్యతియ్యని మాటలుచెప్పి యింతలోనె యిట్లుమారిపోవుటకుఁ గారణమేమా యని తెల్లపోవుచుండెను. ఇంతలోనే యిట్లుమారిపోయి నామంపత్రెంపఁ బ్రయత్నించుచున్నాఁడే! కారణ మేమైయుండును? ఏదైనా ప్రాఁతపగ తీర్చుకొను చున్నాఁడా! ఇన్నాళ్ళస్నేహము ఇట్టిమట్టిగలిసి పోవలసిన దేనా?" అని పరిపరివిధముల మదీనా హృదయము ఆవేదనపడ సాగెను. ఇట్టి యావేదనాపూర్ణహృదయములోని సంకల్ప వికల్పములనుండి మదీనా యింకను దేఱుకొనలేదు. ఇంతలో నారాయణరావు తీర్పువినిపించెను. మదీనా! పెద్దమనుష్యులు ఈవిషయమును బూర్తిగా విచారించిరి. వారి దృష్టిలో ముస లమ్మకు నెలనెలకు ఖర్చుకు సరిపడు రూపాయలిచ్చుటయే న్యాయమని తోఁచినది. పైఁగా ముసలమ్మ యాస్తివల్ల నంతమాత్రపు టాదాయము వచ్చునని నిశ్చయించిరి. అట్లే తీర్పిచ్చిరి. తమ తీర్పుప్రకారము మదీనా ముసలమ్మకు నెల సరిఖర్చు యీయవలెనని నో ముసలమ్మ వ్రాసియిచ్చిన దస్తావేజు రద్దైయునట్లుకూడఁ దీర్మానించిరి.

4

ఈతీర్పు వినఁగానె మదీనా నిస్పృహుఁడయ్యెను. "నా ఒకప్రాణ మనుకొనిన మిత్రుఁడే నాగొంతుక కోయుటయా! మిత్రామిత్రు లెవ్వరు? సమయము వచ్చినప్పుడుగాని

బైటపడదు గదా? ఇంతకుఁ గాలమహిమ! ఈకాలములో నిక్కమైన స్నేహితు లెక్కడనుందురు?" అని తలంచెను.

కాని రామనాథము మున్నగు పంచాయితి పెద్దలు నారాయణరావు నీతిపరాయణతను గాంచి "యిదే నిజమైన పంచాయతి. పాలకుఁ బాలె నీరుకు నీరె. స్నేహము స్నేహమె ధర్మము ధర్మమే. న్యాయ విచారణలో స్నేహమునకుఁ దావు లేదు. నారాయణరావు వంటి సత్యవాదులింకను నుండుటచేతనే యీపృథివి యుండదనుక నిలిచియున్నది. లేకపోయిన నెప్పుడో రసాతలమునకుఁ బోయియుండును" అని యనుకొనిరి.

కాని యీన్యాయ నిర్ణయము మదీనానారాయణ రావుల మిత్రత్వ మూలమును పెకలించివైచినది. ఈనిర్ణయమైన పిమ్మట వారిద్దఱు నొకరితో నొకరు సంభాషించుకొనుట యెవ్వరును గని విని యెఱుఁగరు. స్నేహవృక్షము ఒక సత్యాఘాతమును సహింపలేకపోయెను. అది కేవల నికతావృక్షమయ్యెను. ఎప్పుడైన మదీనా నారాయణరావులు కలిసికొనుట తటస్థించినచోఁ 'ఏమండీ!' యనిన 'ఏమండీ!' యను గౌరవపూర్వక సంబోధనములు లాంఛనములై పోయినవి. వా రొండొరులకుఁ గత్తి డాలులవలెఁ గనపడుచుండిరి.

మదీనాహృదయములో మిత్రుని కుటిలత సదా బాధించుచునే యున్నది. ఏవిధముగా నతనిపైఁ బగతీర్చుకొనెదను నవకాశము దొరకునా యని యతఁడు వేచియుండెను.

5

మంచికార్యములు సిద్ధించుటకుఁ జాల కాలవిలంబన మగును. కానిచెడ్డపనుల కట్లుగాదు. మదీనాకుఁ బ్రతిక్రియ చేయు నదను వెంటనే లభించెను.

నారాయణరావు గతసంవత్సరముననే పొడుగుపాటి కొమ్ములు, చక్కనితోఁకలు, చిన్నడెక్కలు, కుఱుచగంగడోళ్లు గల యొకచక్కని మైసూరెడ్లజత విలిచిదెచ్చెను. వానిని జూచుటకుఁ జుట్టుప్రక్కల గ్రామములనుండి జనులు తండోప తండములుగా వచ్చిపోవుచుండిరి. దైవయోగముచేఁ బంచా యతిజరిగినవారమురోజులకె యందొకయెద్దుగతించెను. అది కని మదీనా యగపడినవారందఱితోడ, "నారాయణరావు నాకుఁ జేసిన మిత్రద్రోహమునకు ఫలిత మనుభవించెను జూచితిరా? మానవుఁ డెంత ద్రోహమునకు బాల్పడినను భగవంతుఁడు మంచిచెడ్డలను జూచుచునేయుండును సుఁడీ!" యని చాటు చుండెను.

నారాయణరావునకు మదీనా తన యెద్దునకు విషము పెట్టించి చంపించెనని యనుమానము కలిగెను. వారి భార్య లీవిషయమునుగూర్చి తర్కించుకొని కయ్యమునకు గాలు ద్రవ్వికొనిరి. ఎట్లో భర్తలిరువురు నివారింపఁ గలిగిరి.

నారాయణరావు తనయెద్దునకు నుద్దియగు రెండవ యెద్దునుగొనఁదలఁచి చాలప్రయత్నించెను. కాని సఫలతగాంచ లేదు. తుదకుఁ బ్రాణము విసిగి దానిని విక్రయింపఁదలపెట్టెను.

అప్పలస్వామి తూర్పు దేశస్థుఁడు. కొత్తగా నిచ్చటికి వచ్చి పొట్టపోషించుకొన నొక యెంకెద్దుబండిని సంపాదించు కొనెను. దానిమీఁద సరకులు వేసికొని పల్లెలకును బల్లెలోని సరకులను బట్టణములకును తీసికొనిపోవుచు జీవించుచుండెను. ఈ యెద్దు సంగతి వాఁడు వినెను. దీనిని విలిచికొనిన ప్రతి దినము రెండు మూఁడు సబురులు తోలి విరివిగా వర్తకము సాగించుచు ధన మపారముగా నార్జింపవచ్చునని తలంచి నారాయణరావువద్దకువచ్చి బ్రతిమాలి యొప్పించి నెలరోజు లలో డబ్బిత్తునని నమ్మఁబలికి యాయెద్దును దోలుకొని పోయెను.

ఆ క్రొత్తయెద్దునుజూచి వాఁడు మురిసిపోవుచుండెను. ఎద్దు రోజునకు నాలుగైదుసారులు బండినీడ్చుకొని పల్లెలవెంటఁ దిరిగివచ్చుచుండెను. దానితో వానిజేబులు బాగుగానిండు చుండెను. అదిగాంచి చిట్టు, పొట్టు, గడ్డి, గాదము, కుడితి, నీరు ఎద్దునకుఁ బెట్టుటే మఱచిపోయినాఁడు. దానిని కడుగు చుండవలెనను తలఁపేలేదు వానికి. నెలనాళ్ళగుసరికి నది నలిగి బక్కచిక్కి బడుగయ్యెను. కాఁడి చూచుసరికి గడగడ లాడఁ దొడఁగెను. అడుగుతీసి యడుగు వేయలేకుండెను.

ఒకనాఁడప్పలస్వామి రోజును వేసెడు బరువుకంటె రెట్టింపు బరువుగల బెల్లపుబుట్టలు బండిలో వేసికొని ప్రక్కపల్లెకుఁ బోయెను. ఇంచుమించుగా సగముసరకు సాయంకాలము కాక మున్నె యమ్మివేసెను. మిగిలినసరకమ్ముడుకాలేదు. ఇంకలాభము

లేదని యింటికి మరలెను. అది పుంతదారి, అన్ని మిట్టపల్లములె. ఎద్దా బక్కచిక్కియున్నది. బరువా తలకుమించియున్నది. ఎట్లో లాగఁగఁజాలక లాగుచున్నది. ఇంకను గమ్యస్థానము చాల దూరమున్నది. ప్రొద్దుగ్రుంకినది.

అప్పలసామికిఁ ద్వరగా నిల్లుచేరవలెనను నాందోళన హెచ్చయ్యెను. కొరడాతో దానిని గొట్టసాగెను. పాపమా యెద్దు కొండొకదూరమునడచి మఱి యడుగు వేయలేక మోఁకరిల్లెను. అప్పలసామి బండిదిగి దానిని మోదసాగెను. అది కదలలేదు. తోఁక మెలిపెట్టి లాగెను. ముట్టిమీఁదఁగొట్టెను. ఎన్ని చేసినను నది కదలలేదు మెదలలేదు. బండివిప్పెను. మరల మోదెను. కాని చచ్చి దెట్లులేచును? అది కని యప్పలసామి కుయ్యో మొఱ్ఱో యనెను.

పల్లెటూరిదారులు చంటిపిల్లల కన్నులవలె సాయంకాలము కాఁగానే మూసికొని పోవునుగదా! ఇఁక వానియఱపు నాలించువారెవ్వరు? కనుచూపుమేరలో నొక పల్లెయైనలేదు. చీఁకటులు క్రమ్మెను. రమారమి సంగోరుసరకు బండిలోఁ గలదు. బొడ్డుకొంగున నూఱురూపాయలుదాఁచి యున్నవి. బండి విడిచిపోవు టెట్లు? ఒంటరిగా మార్గమధ్యమున రాత్రి గడపుట యెట్లు? ఆలోచనానిమగ్నుఁడయ్యెను. కొంతవడికి ధైర్యము తెచ్చుకొనెను. రేయెల్ల బండిమీఁదనే కూర్చుండి జాగరము చేయనెంచెను. కొంతసేపు విచారించెను. కొంతసేపూరకే కూర్చుండెను. కొంతసేపు చుట్టుపెఁ జుట్ట యంటించి గుప్పు

చుండెను. మధ్యమధ్య బండిచుట్టు గలదిరుగుచుండెను. ఇట్లు
సగమురాత్రి గడిచినది. ఎంతసేపట్లుండఁగలఁడు? బండియెక్కిన
పెద్దమ్మ నెత్తెక్కినది. కనులు మూఁతలుపడెను. గుఱ్ఱుపట్టి
నాఁడు. ఇంకను తెల్లవాఱలేదు. కనులు నులిమికొనిలేచెను.
మొలతడవికొనెను. బొడ్డుచెంగున డబ్బు కనఁబడలేదు. కంగారు
పడి లేచి యిటునటు చూచెను. దులిపినబట్టనే దులిపెను. డబ్బు
లేదు. దానితోపాటు కొన్ని బెల్లపుబుట్టలుకూడ మాయ
మయ్యెను. వెంటనె యాయభాగ్యుఁడు దుఃఖసాగరమున మునిఁ
గెను. నోరునత్తి బాదుకొనెను. ఇఁక జేయునదిలేక తెల్లవాఱు
నప్పటికి నిల్లుచేరుకొనెను. అప్పలసామిభార్య యప్పలమ్మ యీ
సంగతివిని లబోలబోయని యేడువసాగెను. నారాయణరావును,
"మాయదారి ముండకొడుకు శనిగొట్టుపెద్దను నమ్మించి యమ్మి
నాఁడు. మాకష్టార్జితమంత నాశనమైనది" యని తిట్టి దుమ్మెత్తి
పోసినది.

పిమ్మటఁ గొన్నినెలలు గడచినవి. ఒకనాఁడు నారా
యణరావు సొమ్మునిమ్మని యడుగుటకై యప్పలసామి యింటికి
వచ్చెను. అప్పుడు అప్పలసామి అప్పలమ్మలు చెరియొకవైపున
కాళ్లకుకన్నులవలె దుయ్యఁబట్టుకొని నోటికివచ్చినట్లు తిట్టసాగిరి.
"ఏ మొగముపెట్టుకొని బాకీ యడుగుటకు వచ్చినావయ్యా!
మాకనులలో దుమ్ముకొట్టి చచ్చెద్దునిచ్చి మాకొంపఁదీసినావు.
మా సర్వస్వము హరించినావు. పైఁగా బాకీయడుగవచ్చినావా?
మాకేంటి వెఱ్ఱివెంగళప్పలు లేరనుకొన్నావా? మేమును వ్యాపా

రము చేసినాము. అంత తెలివితక్కువ వారముకాము. పో! రేపు ప్రొద్దుపొడవకుండ మొగముకడుగుకొనకుండ రా! సొమ్ము పట్టుకొనిపోదువుగాని. అది యిష్టములేనిచో మామొద్దనువిప్పు కొనిపో. నెలకాదు రెండునెలలుదున్నకో! యింకేమిచేసెదవు" అని తూలనాడినారు.

అదివిని నారాయణరావు విధేయులు కొందఱచ్చటికిఁ జేరినారు. అప్పలసామిని సమర్థింప సాగిరి.

తనకు నష్టమురానిచో నారాయణరావు బెదరింపులు లెక్కచేయక యింటికిఁబోయెడివాఁడె. కాని యేనూఱు రూపాయలెట్లువదలుకొనఁగలఁడు. మండిపడుచు నింటికేగి లాఠీ తీసికొనివచ్చెను. అదిచూచి యప్పలమ్మ గంగానమ్మనలె నోటి తలుపు తెఱచెను. నారాయణరావు చేయిచేసికొనఁబోయెను. అప్పలసామి యప్పలమ్మయు నిల్లుదూరి తలుపులువేసకొనిరి. ఈగందరగోళమువిని యూరిలోని పెద్దమనుష్యులచ్చటికివచ్చిరి.

అప్పలసామికి ధైర్యముచెప్పి బయటకు రప్పించిరి. నలుగురుపెద్దలు చెప్పినట్లిద్దఱను నొప్పుకొనుమనిరి. వారందుల కియ్యకొనిరి.

6

పంచాయతి తీర్పు అనుకూలముగాఁ జేయించుకొను టకై యిరుపక్షములవారు తీవ్రకృషిచేయఁదొడఁగిరి, రెండు రోజులు గడచినవి. మూఁడవనాఁటి మధ్యాహ్నము నాల్గు గంటలవేళ గ్రామశాలయొద్ద పంచాయతి సమావేశమయ్యెను.

వారిలో నారాయణరావు స్నేహితుఁడైన వెంకయ్యచౌదరి లేచి "యాలస్యమెందులకు ముందు పంచాయతి సభ్యుల నెన్నుకొనవలయును గాన నారాయణరావూ! చెప్పు నీవు ఎవరినెన్నుకొనెదవో" యనెను.

అదివిని నారాయణరావు అప్పలస్వామినే చెప్పుమనెను. వెంటనే యతఁడు గర్జించుచు లేచి మదీనా పేరుతో నలువురను బేర్కొనెను. మదీనా పేరు వినఁగానె నారాయణరావునకు నడుము విఱిగినట్లయ్యెను, ముఖము వెలవెలఁబాఱెను. అది గ్రహించి వెంకయ్యచౌదరి 'నారాయణరావూ! నీకు సమ్మత మేనా?' యని ప్రశ్నించెను. నారాయణరావు నిరాశచెంది పైకిఁ దోఁపనీక 'యటులేకానిం'డనెను. పిమ్మట వారు మదీనాను అధ్యక్షునిగా నెన్నుకొనిరి. బాధ్యత యొక్కనైనకొలఁది మానవునకు సంకుచితబుద్ధి యంతరించును. మనుజుని కుమార్గ గామినిఁ గాకుండ చేయునది బాధ్యతయె. పడుచుఁదనములోఁ జెడుదారినిఁబడి చరించు కుమారునిఁ గాంచి వృద్ధులగు తల్లి దండ్రు లెంతయో చింతనొందుదురు. కులకళంకుఁడని కుందు దురు. కాని సంసారబాధ్యత నెత్తిపైఁ బడగానే కొలది నాళ్ళకే యా యవ్యవస్థితచిత్తుఁడగు నున్మత్తయువకుఁ డెంత ధైర్యశాలి, శాంతచిత్తుఁడు నగుచున్నాఁడు! ఇది బాధ్యత వలనఁ గలిగిన జ్ఞానఫలితమేకదా!

పంచాయతి కధ్యక్షుఁడైన మదీనా మనస్సునఁగూడ బాధ్యతాభావ ముత్పన్నమయ్యెను. అతఁడు 'నేనీ సమయమున

న్యాయపీఠ మధిష్ఠించి యున్నాను. నానోటినుండి వెలువడు వాక్యములు ధర్మదేవతావాక్యములు. ఆ దైవవాణిలో నా మనోవికారముల కెంతమాత్రము చోటీయరాదు. సత్యపథము నావంతయు దాటరాదు' అని నిశ్చయించుకొనెను.

పంచాయతీ ప్రారంభమయ్యెను. సభ్యులు సధ్యక్షుడును నిరుపక్షములవారి వాద ప్రతివాదములను వినిరి. అందఱును దానొప్పుకొనిన సొమ్ము నప్పలస్వామి నారాయణరావునకిచ్చి తీరవలయునని యేకాభిప్రాయమునకు వచ్చిరి. కాని మరియిద్దఱు సభ్యులు 'ఎద్దు చనిపోయినది కాన కొంతసహాయము అప్పలసామికిఁ జేయుట మంచి' యనిరి. మిగిలినవారిలో మఱియిద్దఱు 'ఎద్దు చచ్చిపోవుటకు నప్పలసామి నిర్దయయే కారణము. దానికి సరిగా మేతవేయక చావగొట్టి పనిచేయించినాడు కావున నెద్దుఖరీదు నిప్పించుటయేగాక శిక్షవిధించుట న్యాయము. ఒక్కనికిట్టి శిక్ష విధింపబడెనేని మఱియెవ్వరుఁ బశువులయెడ నిట్టి నిర్దయత చూప సాహసింప'రని నొక్కి-వక్కాణించిరి.

పిమ్మట సధ్యక్షుడగు మదీనా లేచి యిట్లు తీర్పు చెప్పెను. 'వాది ప్రతివాదులారా! సావధానులరై వినుడు. మేము మీవ్యవహారము బాగుగా విచారించితిమి. అప్పలసామి యెద్దును గొనునప్పటి కది చియ్యబట్టి చక్కఁగానున్నది. కాన అతఁడు నారాయణరావునకుఁ గొన్నసొమ్మిచ్చుట యుచితము. ఆనాఁడే యప్పలసామి రొక్కమిచ్చి యెద్దును విలిచియున్న

నీనాఁడు సొమ్ము తిరిగి యిమ్మనునా ? తాను సరిగా మేఁత పెట్టక యెక్కువపని చేయించుటచే నది చచ్చినది. కాని వేఱొండు కాదు. పంచాయతీ సభ్యులలో మొదటి యిద్దఱు చెప్పిన విషయము నారాయణరావు దయపై నాధారపడి యున్నది. మిగిలిన యిద్దఱు చెప్పినది యీతగవునకు సంబంధించినది కాదు.'

ఈతీర్పు వినఁగానే ప్రేక్షకబృందము జయజయధ్వాన మొనరించెను. 'న్యాయమనిన నిదేన్యాయము. పంచాయతిలో దైవముండును. కావుననే మదీనా న్యాయమొనరించినాఁడు' అని యతనిని బొగడుచుఁ తమతమ యిండ్లకేఁగిరి.

నాలుగు గడియలు కాఁగానే మదీనా నారాయణరావు కడకు వచ్చి కౌగలించుకొని విషాదపూరిత నేత్రములతో "సోదరా ! నీవు నాపంచాయతీలోఁ దీర్పు చెప్పిననాఁటినుండి నేను నీ ప్రాణశత్రువనైతిని. కాని నేఁడు పంచాయతి కర్త్యత్వుఁ డైనవాఁడు తన నిర్ణయమును బ్రకటించుటలో నొకనికి శత్రువు గాని మిత్రుఁడుగాని కాఁడనియు న్యాయముతప్ప వానికి మఱొక్కటి తోఁపదనియు వానినాల్కపై భగవంతుఁడు తాండవమాడుననియుఁ దెలిసికొంటిని" అనెను.

అదివిని నారాయణరావు విలపింపసాగెను. ఈ కన్నీళ్ళతో నిద్దఱు మనములలోని మాలిన్యములు కడుగఁబడి హృదయములు పునీతములయ్యెను. వాఁడిపోయిన స్నేహలత మరలఁ బచ్చపడెను.

———

౪ ప్రతిజ్ఞ

1

అర్థరాత్రివేళఁ బంపానది యొడ్డ నొరసికొని మర్మర ధ్వనితోఁ బ్రవహించుచున్నది. నదికి దక్షిణభాగమున నొక చిన్నపర్వతముగలదు. దానిమీఁద నొక జీర్ణమైన కోటగలదు. ఆకోటయంతయుఁ బెద్దపెద్ద చెట్లచే నావరింపఁబడి యుండెను. దానికిఁ దూర్పుదిక్కున నొక పల్లెగలదు. ఈగ్రామము ఈ కోట యొక జగపతిరాజు కీర్తికిఁ జిహ్నములై యున్నవి. ఇప్పటికిఁ గొన్ని శతాబ్దములు గడచినవి.

దేశములో రాజ్యములు తలలెత్తినవి; నశించినవి. ఎందఱో మహమ్మదీయులు వచ్చినారు; పోయినారు. జగపతిరాజులుకూడ లేచినారు; పడినారు. ఇట్టి దురవస్థలను బొందని యూరుగాని, పల్లెగాని లేదు. ఈకోటపై నింతవరకు నే శత్రురాజుయొక్క విజయపతాకయు నెగురలేదు. ఈ గ్రామములో నేవిద్రోహియొక్క పాదమును మోపఁబడలేదు.

ఆకాలములో రాయ జగపతివర్మయను వీరుఁడగు రాజపుత్రుఁడుగలఁడు. ప్రతివీరుఁడు తన బాహుబలపరాక్రమములను చూచికొని మురియు కాలమది.

ఒకవైపుననుండి సముద్రతరంగములవలె ముసల్మానులు పొంగి పొరలివచ్చి తమసేనలతోఁ గాలూనుచున్నారు. మఱొక వైపున బలవంతులగు రాజులు బలహీనులను జీకినులిమి చంపు

టకు సంసిద్ధపడుచున్నారు. రాయజగపతివర్మగారియొద్ద వ్రేళ్ళ మీఁద లెక్కింపఁదగిన యాశ్వికులును పదాతులును మాత్రమే గలరు. కాని వారందఱు నుక్కుతునుకలు. వీరి మూలముననే వర్మ తన కులగౌరవమును నిలుపుకొనుచు వచ్చుచుండెను. ఒక్క క్షణమైన నతఁడు సంతోషముతో స్తిమితముగాఁ గూర్చుండ నోచుకొనలేదు. ఎప్పటికప్పుడు ఏశత్రువు వచ్చి మీఁదఁబడునో యని యాందోళనయే.

అతఁడు రాగమ్మదేవిని పెండ్లియాడి మూఁడేండ్లు మాత్రమే యైనది. కాని ఒక్కనాఁడైన నామెతో ఉపవనంబులఁగాని, నదీకూలంబులఁగాని షికారుగాఁ గడపలేదు. ప్రతినిత్యము పర్వతప్రాంతములనో, యరణ్యప్రదేశములనో సంచరించుచుండెను.

నిరంతరము రాగమ్మదేవి భర్తను 'నాథా మీరు వనములలోనున్న నేను వనవాసమొనర్తును. మీరు కాశికేగినఁ గాశికివత్తు; మిమ్ము వీడి యొక్క క్షణమైన నుండఁజాలను. మీరున్నదే నాకు స్వర్గలోకము. కాన మీరెచ్చటికేగిన నచ్చటికి నన్నుఁగూడ వెంటగొనిపొండు' అని సవినయముగ ప్రేమపూర్వకముగా, గంభీరముగా బ్రతిమాలెను. బామాలెను. కన్నీళ్ళు గ్రుక్కెను. కాని యామె ప్రార్థన లేవియు వానినిఁ గరిగింపలేదు. జగపతులు దృఢచిత్తులుగదా!

2

అది చీఁకటిరాత్రి. ప్రపంచమంతయు ఆదమఱచి నిద్ర పోవుచుండెను. కాని యాకసమున నక్షత్రములు మినుకుమినుకు మని మెఱయుచుండెను.

రాగమ్మ నిద్రరాక యటు నిటు ప్రక్కపై దొరలు చుండెను. ఆమె యాఁడుబిడ్డ రాధికాదేవి రత్నకంబళముపైఁ గూర్చుండి "రామ నీ సమానమెవరులేరురా!" యని మధుర గానము చేయుచుండెను. అదివిని రాగమ్మ 'రాధికా! నీ పాట లతో నామనస్సును బాధింపకుమమ్మా! నీకు నిద్రపట్టుటలేదా?'

రాధి:—కాదమ్మా! నిన్ను నిద్రపుచ్చుటకు జోలలు పాడు చున్నాను.

రాగ:—నిద్ర నాదరికైనా వచ్చుటలేదమ్మా.

రాధి:—ఎవరినైన వెదకుటకు వెడలెనేమో!

అని వారిరువురు సంభాషించుకొనుచుండఁగాఁ దటా లునఁ దలుపులు తెఱువఁబడెను. దృఢకాయుఁడు యావనమన్మ థుఁడు నైన యొకపురుషుఁడు లోన బ్రవేశించెను. ఆతఁడే రాయజగపతివర్మ. అతఁడు సిక్తవస్త్రుఁడు నాయుధవిహీనుఁడు నై యుండెను. అతనిఁ గాంచి రాగమ్మ ప్రక్కదిగి నిలువబడెను. వానినిఁగాంచి,

రాధి:—అన్నా బట్టలు తడసియున్న వేమి?

వర్మ:—నది నీఁది వచ్చితిని.

రాధి:—ఆయుధములేవి ?

వర్మ:—లాగికోఁబడెను.

రాధి:—నీబలఁగ మేమైనది ?

వర్మ:—అంతా వీరశయనము గాంచిరి.

ఆ సంభాషణము విని రాగమ్మ 'భగవంతుఁడు మేలు చేసెను' అనెను. ఆమాటకు రాధిక మొగము జేవురించికొని సగర్వముగా "అన్నా! నీవు కులగౌరవము గంగపాలుచేసితివి. ఇట్లెన్నఁడు జరిగియుండలేదే' యన్నది. తానన్న పడిచచ్చుట తనచెల్లెలి పోటుమాటలు వినఁగానే యనురాగాచ్ఛాదితమైన యాతని శౌర్యాగ్ని యొక్కసారిగా భగ్గుమని మండెను.

చెల్లెలిని గాంచి 'రాధికా! నీమాటలు నాకు మేలు కొలుపులైనవి. ఇఁక క్షణకాలముగూడ నిచ్చటనుండను. ఇదిగో పోవుచున్నా'నని యా కటికిచీఁకటిలో కోటదాఁటి నది నీది యావలకుఁబోయి యదృశ్యుఁడయ్యెను.

రాగమ్మకూడ కోట దాఁటునంతకు వానిని వెంబడించి వెడలినదిచెంతనున్న యొక రాతిబండపై నిరాశాభావమై చింతించుచుండెను. ఇంతలో రాధికకూడ నచ్చటికి వచ్చెను. ఆ యిరువురకు నిట్లు సంభాషణము జరిగెను.

రాగమ్మ:—(ఆఁదుర్రాఁచువలె బుసకొట్టుచు?) రాధికా కుల గౌరవము ఇంత ప్రియమైనదేమి !

రాధిక:—ఔను.

రాగమ్మ:—నీకే మగడున్నచో గుండెలోఁబెట్టుకొని దాచు కొందువు.

రాధి: —అట్లైనట్టికిఁ జేయను. గుండెలోఁ బొడిచెదను.

రాగ:—(గర్వముతో) ఆఁ చూతునులే! ఉయ్యాలలోఁ బెట్టి యూఁచేగించనినాఁడు. ఈమాటలు మఱచిపోకు ముడి వేసికో.

రాధి:—ఆరోజు వచ్చిననాఁడు నీవే చూతువుగానిలే!

ఈసంభాషణ జరిగిన మూఁడు నెలలకు రాయజగపతి వర్మ శత్రువుల జయించి వచ్చెను. అతఁడు వచ్చిన యొక సంవత్సరమునకు రాధికను వీరవర్మకిచ్చి పెండ్లిచేసెను.

రాధికా రాగమ్మల మాటలుమాత్రము ఒండొరులను మండించుచునేయున్నవి.

3

వీరవర్మ చాల ప్రతిభాశాలి. క్షత్రియజాతి యెల్ల నాతఁడనినఁ బ్రాణములర్పించుటకు సంసిద్ధమై యుండెను. అతఁడు సింహాసన మెక్కినది మొదలుకొని మొగలులకు పన్నుకట్టుట మానివేసెను. బాహుబలముచే రాజ్యమును విస్తరిల్లఁ జేయఁ జొచ్చెను. మునల్మాను సేనలు పలుమాఱు లీతనిపైకి దండెత్తి వచ్చుట, యోడిపోయి పాఱిపోవుట పరిపాటియైపోయినది. ఈ వైభవముతోఁ దులఁదూఁగు నప్పుడే వీరవర్మకు రాధికాదేవికి వివాహము జరిగినది. రాధికకుఁ జిరకాలముగాఁ దనమనస్సులో నున్న కోర్కెకుఁ దగినట్లుగా కులదీపకుఁడు సూర్యవంశ క్షత్రియుఁడు భర్తగా లభించెను.

వీరవర్మ తన యైదుగురి భార్యలలోను రాధికయే తన్నుః హృదయపూర్వకముగాఁ బ్రేమించుచున్నదని తెలిసికొనెను.

ఇంతలోఁ గాలము మాఱెను. వీరవర్మ మొగలాయి లకు ఆశ్రితుఁడు కావలసివచ్చెను. హైదరాబాదు చేరెను. హైదరాబాదు యువరాజు ఈవఱకే వీరవర్మ పౌరుషప్రతాపాదులు వినియుండుటచే ఆతని రావించి యాదరశీతలకటాక్ష వీక్షణంబుల నీక్షించి తొమ్మిదిలక్షల రూపాయలు రాబడి వచ్చు జాగీరొకటి యొసంగెను.

వీరవర్మ జీవితములో నిదియొక క్రొత్త ఘట్టము. ఇంతటి విశ్రాంతిగాని, భోగముగాని యాతఁ డింతకు మున్నెన్నఁడు ననుభవించి యుండలేదు. రాత్రియుఁ బవలు కులాసా కబురులతోఁ గాలము వెళ్ళుచున్నది. రాజు విలాసములలో మునిఁగిపోయెను. రాణులు నగలు నాణెములతో వినోదించుచున్నారు. కాని రాధికమాత్రము ఏమీ సంతోషముగా లేదు. విచారగ్రస్తయై యున్నది. ఆమెనుజూచి వీరవర్మ యిట్లనెను.

వీ:—రాధికా! నీ వెందులకు ఆలాగున విచారముగా నున్నావు. నీ మొగమున నెప్పుడు ఆనంద రేఖ కానవచ్చుటలేదే! నా మీఁదఁగోపమా; నేనేమైనఁ దప్పును చేసితినా?

రా:—(కన్నుల నీళ్లు గ్రుక్కుకొనుచు) నాథా! మీ రెచ్చట సంతోషముగా నున్నను నేనచ్చట సంతోషముగా నుందును. ఎందులకు మీరీప్రశ్న వేయుచున్నారు? మీ ఆనందమే నా యానందము. మీ విషాదమే నా విషాదము.

వీ:—రాధికా ! నేనిచ్చటికి వచ్చినది మొదలు నీ ముఖ పద్మముపై రమణీయ మందహాస రుచులు కానవచ్చుట లేదు. నీ వొకనాడును నాకుఁ దాంబూలమీయలేదు. దుస్తులు సవరింపలేదు. తలపాగా నందీయలేదు. పన్నీరు చిలుకలేదు. తిలకంబు దిద్దలేదు. నీ ప్రేమలత వాఁడివత్తలు గాలేదుగదా?

రా:—నాథా ! మీరు చాల విషమ ప్రశ్నలు వేయు చున్నారు? యదార్థము వచించినచో నాకు సంతోష మంతగా లేనిమాట వాస్తవమే. సంతోషముగా నుంద మని యెంత ప్రయత్నించినను అదేమోకాని నా గుండెలపై నేదో బరువుపెట్టినట్టుగా నున్నది.

వీరవర్మ ఆనందరసమగ్నుఁడై యుండెను. ఆమెమాట లోని యంతరార్థమును గ్రహింపలేక పోయెను. ముఖము చిట్లించుకొని యిట్లనెను,

'ప్రేయసీ! యిక్కడలేని సుఖములు మనరాజ్యములో నేవియున్నవి?'

అదివిని రాధిక క్రోధఘూర్ణితముఖ మండలయై యిట్ల నియెను. 'నేనొకమాట చెప్పెదను. మీరు కోపగింపరు గదా?'

వీ:—చెప్పు. ఏమియుఁ గోపగింపను.

రా:—మన రాజ్యములో నేను రాణిని. ఇక్కడ నేనొక జాగీరుదారునకు దాసిని. అయోధ్యలో కౌసలవ్యలెనే

మన రాజ్యములో మహారాజ్ఞిని. ఇక్కడ పాదుషా గారి సేవకుని పడతిని. ఏ పాదుషా పాదములకు మీ రీనాఁడు వంగి వంగి సలాములు చేయుచున్నారో యీ పాదుషా నిన్న మొన్నటి దాఁక మీ పేరు విన్న గడగడ లాడుచుండెడివాఁడు. రాణినైన నేను దాసినై మనస్సు నెట్లు ప్రసన్నముగా నుంచుకొనఁ గలను. అది నా చేతగాదని. పాపము మీరు ఈ పదవి, విలాసములు చాలశ్రమపడి సముపార్జించినారు.

ఆమాటలు వినఁగా వీరవర్మ కన్నులు తెరతీసినట్లయి నవి. ఇంతవఱకు నాతఁడు రాధిక భావౌన్నత్యమును గ్రహింప లేక పోయెను. తల్లిదండ్రులు లేని పిల్లవాఁడు తన తల్లిదండ్రుల మాట తలఁపునఁ బెట్టినప్పుడు విచారించునట్లుగా వీరవర్మ రాధిక మాటలు విని తన రాజ్యవైభము జ్ఞప్తికివచ్చి కన్నుల నీరు వెట్టుకొనెను — ఉదారభావుఁడై, యనురక్త హృదయుఁడై రాధికను కౌఁగిలించుకొనెను. నాఁటినుండి వాని మనస్సంతయుఁ దన రాజ్యముమీఁదనే యుండెను.

4

కోలుపోయిన బిడ్డను మరలఁ బడసిన తల్లివలె వీరవర్మ తనరాజ్యమును దిరుగఁ బడయుటకుఁ బ్రజా సమూహము ఆనందము నొందెను. దాని యదృష్టము పండినది. దేవిడీ ముందు తౌర్యత్రికము మ్రోఁగెను. రాధికా నేత్రములు

జాతీయతాభిమాన పూరితములై తళతళ మెఱసిపోయెను. ఇట్లు కొన్ని నెలలు గడచెను. ఇంతలో పాదుషా రోగగ్రస్తుఁడయ్యెను. పాదుషా పుత్త్రులలో నీవఱకే యీర్ష్యాగ్ని రగులుకొనుచుండెను. తండ్రిజబ్బుగా నున్నాఁడను వార్త యాయగ్నిని ప్రజ్వలింప జేసెను. కుమారులు తమతమ బలములతో రాజధానికి బయలుదేఱి వెళ్ళిరి. అది వర్షకాలము. నదులన్నియుఁ బొంగి పొరలుచున్నవి. పర్వతములు వనములు పచ్చని పచ్చికతో కనువిందొనరించుచుండెను. పంటభూములు సస్యశ్యామలములై విరాజిల్లు చున్నవి. పాదుషా కుమారులిరువురు ఉత్సాహపూరితులై చకచక ముందునకు సాగిపోవుచుండిరి. కతిపయ ప్రయాణములకు గోదావరీతీరమును జేరిరి. పాదుషా సేనలు వీరి శుభాగమనమును గాంక్షించుచు నావలియొడ్డునకు వచ్చెను. లోభముకన్న విశాలమైన యానది తరంగములతో తుఱంగలించు చుండెను. ఆనదిని జూచి పాదుషా తనయులు దాని దాఁటు నుపాయము లేక కలఁతనొంది, వెంటనే వీరవర్మ యొద్దకు "త న్మ్నాయాపదనుండి యుద్ధరింపు"మని వార్త నంపిరి.

ఆ వార్త చేరఁగానే వీరవర్మ రాధికను గాంచి "దీనికి నేమి ప్రత్యుత్తర మంపుదము?" అనెను.

రా:—తప్పక మీరు వారికి సాయపడనలసినదే.

వీ:—మనము సాహాయ్యము చేసినచో పాదుషా పుత్రులలో కలఁతలు పెచ్చుగుటయేగాక మనకుఁ గూడ నపాయము సంభవిల్లును.

రా:—అది నిజమే కాని శరణన్నవానిని గాపాడుట క్షత్రియ ధర్మమ్ము గాదా!

వీ:—ప్రేయసీ! నీవు ఆలోచించి జవాబు చెప్పినట్లు లేదు.

రా:—ప్రాణనాథా! యీమార్గము కర్కశమని రాజపుత్త్రులు రక్తము ధారవోయవలసియుండుననియు నే నెఱుంగక పోలేదు. మనరక్తమును ధారపోయుదము. ఆరక్తముచే గౌతమీజలమును నెఱ్ఱబాఱఁజేయుదము. గౌతమీనది ప్రవహించుచున్నాళ్ళు మనకీర్తి గానము చేయుచుండును. మన వంశములో నేవొకఁడు [illegible] యున్నను వాని మోమున నీ రక్తబిందువు [illegible] శోభిల్లునుఁగాక.

ఆకాశమంతయు మేఘపంక్తులచే నావరింపఁబడియుండెను. రాజపుత్త్రిదళము గోదావరీ తీరమును సమీపించెను. ప్రతి వీరుఁడు వీరరసమును గ్రక్కుచుండెను.

రాధిక తన ముద్దుబిడ్డల నిద్దఱ నాలింగనము చేసికొని పతికి తాంబూలమొసంగి 'రాజపుత్త్రుల [illegible]', యనెను.

నేఁడు రాధిక హృదయము పొంగిపోవుచున్నది. సర్వాంగములు సప్రాణములై కులికిపోవుచున్నవి. రాజపుత్రసేనను గాంచి పాదుషాకొడుకు లానందపరవశులైరి. ఆ ప్రాంతభూములన్నియు వీరవర్మకుఁ జిరపరిచితములైనవి. వీరవర్మ తన సేన

నంతను నొకచోటదాచి పాదుషా సూనుల సేనతో దూర్పుగా నడువసాగెను.

ఆవలియొడ్డుననున్న పాదుషా పెద్దకుమారుఁడు వీరి పోకను గాంచి నదినెచ్చటనో ముందుభాగమున దాఁటఁగలరని యూహించి తన సేనను రేవునుండి తొలఁగించెను. డాఁగియున్న రాజపుత్రసైనికులు తమ వాంఛితము నెఱవేఱెనని తలంచి వెలుపలకు వచ్చి గుఱ్ఱములను నదిలోనికి దుమికించిరి. వీరవర్మ పాదుషా పెద్దకుమారు నాకీతిగా మోసపుచ్చి తాను వెంటనే ససైన్యుఁడై వెనుకకుఁ దిరిగివచ్చి తన సేనతోపాటు నదిని దాఁటెను. ఈ రాకపోకలలో రెండుజాముల ప్రొద్దుగతించెను. ఇంతలో నేఁడుగురు రాజపుత్రులశవములు కొట్టుకొనుచుండెను.

రాజు రాకనుగాంచి రాజపుత్రసేన ద్విగుణీకృతోత్సాహమును గాంచెను. సహాయార్థులైన పాదుషా సైనికులుకూడ 'అల్లాహో అక్బర్' అని యఱచుచు శత్రుసేనలతోఁ దలపడిరి. పరపక్ష సైనికులు కళవళమొంది చెల్లాచెదరైరి. ఇరువాగుల వారికి బాహాబాహియుద్ధము జరుగుచుండెను. ఇంతలో సాయంకాల మయ్యెను. రణరంగమంతయు రక్తసిక్తమై యొప్పారెను. ఆకాశము అంధకారబంధుర మయ్యెను. పోరు ఘోరమయ్యెను. శత్రుసేన రాజపుత్రసేనను అణఁగఁద్రొక్కుచుండెను. ఇంతలో ఆకస్మికముగాఁ దూర్పుదిక్కుననుండి పెద్ద యాశ్వికదళము హుటాహుటినివచ్చి వైరివీరులపైఁబడెను. శత్రుసేనలు కళ్లు తేలవైచెను. చేఁజిక్కిన విజయము క్షణములో జాఱిపోయెను.

ఈ దైవిక సాహాయ్యమును గాంచి యుభయపక్షములు ఆశ్చర్య చకితములయ్యెను. సరళస్వభావులగు యోధులు అదృష్ట దేవత జయము చేకూర్చ నరుదెంచెనని తలంచిరి. వీరవర్మ దగ్గఱకు రాఁగానే పురుషవేషధారిణియైయున్న రాధిక తటాలున డిగ్గి పతిపాదములకు మ్రొక్కెను. వీరవర్మ యామె రాధికయని గుర్తించి నిర్భరానంద మొందెను.

ఆ తఱి యుద్ధభూమి యంతయు దుఃఖపూరితమై యుండెను. క్షణకాలముక్రిందట వీరభటులతోఁ గలకలలాడుచున్న యాప్రదేశము ఇప్పుడు పీనుఁగుపెంటయై కళావిహీనమై రుద్రభూమియై భయముగొల్పుచుండెను. మానవుఁడు స్వార్థపరుఁడై యనాదికాలమునుండియుఁ దనసోదరుల హత్య కావించుచునే యున్నాఁడు. జయముగాంచిన సేన యావేశముతో నోడలెఱుఁగక చచ్చిన సైనికులనుగూడ మోదసాగెను. తొల్లి వీరత్వ శూరత్వముల కాదర్శమైన సేన యిప్పుడు నీచత్వ దుర్బలత్వముల కాకరమై గ్లానిచెందెను.

ఆ పోలికలనిలో నొక్క వైపున పాదుషా పెద్ద కుమారుని సేనా నాయకుఁడు కోసయూసఫితోఁ బడియుండెను. వానిగుఱ్ఱము అతనిచెంత నిలువఁబడియుండెను. తోకతో దోమలను ద్రోలుచుండెను. వీరవర్మకు గుఱ్ఱములన్న చాలసరదా-దానినిజూచి మోహపరవశుఁడయ్యెను. అది కత్తవాని (తోఁక గిట్టలు తెలుపైన నల్లని గుఱ్ఱము) దానిప్రత్యేక వేషము మలిచి చెక్కినట్లుండెను. దాని సింహపుజూలు, చిఱుతపులి నడుము, స్వామిభక్తిగాంచి యాశ్చర్యచకితులైరి.

వీరవర్మ... టులనుగాంచి ఆయుధప్రయోగముచేయకుండ దానిఁ బట్టితెచ్చినవానికిఁ గనకాభిషేకము గావింతునని నెను. అదివిని భటసమూహము నలువైపులనుండి యచ్చటకు మూఁగెను. కాని యొక్కఁడును దానిని సమీపింప సాహసింపలేదు. కొందఱు దానిని చూత్కారపూర్వకముగాఁ బిలువసాగిరి. కొందఱు ఉరులొగ్గఁదలచిరి. కాని యేయుపాయము సఫలత గాంచలేదు. అదిగాంచి రాధిక నిర్భయురాలై గుఱ్ఱముచెంతకుఁ జనెను. ఆమె కనులలోఁ బ్రేమప్రకాశము గాని మోసముచూపట్టుటలేదు. ఆమెనుగాంచి యశ్వము సకిలించి తోఁకయూడించి తలవంచెను. వెంటనే రాధిక యా తత్తడిమెడపై చేయివైచి తట్టి వీఁపు నిమిరెను. తురగము ఆమెపైఁట చెఱఁగునఁదన తలదూర్చెను. రాధిక దానికళ్లెము పట్టుకొని తమగుడారము వైపునకుఁ దోకొనిపోయెను. హయము సేవకునివలె నామె వెంట జనెను. కాని యా యాజానేయము రాధికయెడఁ గూడ నిష్ఠురత చూపియుండి... లెస్సగాని ... శ్వమే వీరిపాలిటి మాయాకనకమృగము.

5

ప్రపంచమే యొక మహారణరంగము. ఈ రంగములో సమయోచిత ప్రజ్ఞాప్రతిభలు గలవాఁడే విజయము గాంచుచుండును. వాఁడు అదనెఱిఁగి యెంత యుత్సాహముతో ముందునకుఁజనునో యంతయుత్సాహముతోడనే వెనుకంజకూడ

వేయుచుండును. వాఁడే రాష్ట్రనిర్మాత కాఁగలఁడు. వాని చరిత్ర స్వర్ణాక్షరములతో వ్రాయఁబడును.

ఈరంగములో నొక్కఁడు ఎన్నియిక్కట్లు వచ్చినను ముందుకుఁ జొచ్చుకొనిపోవుటయే కాని వెనుకడుగు వేయఁడు. అట్టిధీరుఁడు తన జయమును రణనీతికర్పణము చేయును. తన సైన్యము సర్వస్వము నాశనమైనను వేసినయడుగు తీయఁడు. ఇట్టివారిలో విజయము నొందువారొకరిద్దఱు మాత్రమెకాని వారి యపజయముకూడ విజయముకన్న మిన్నగాఁ గీర్తింపఁబడును.

అనుభవజ్ఞుఁడగు చమూపతి రాష్ట్రనిర్మాణమునకై వేసిన పునాది యెన్నటికిఁని జలింపదు. వానియొద్దనున్న యోధులు పట్టిన ప్రతిజ్ఞకై ప్రాణము లర్పించెదరు. ముఖములు చిట్లింపరు. రాష్ట్రమును బెంపొందింతురు. దాని గౌరవ ప్రతి[illegible] మానధనము సంరక్షింప[illegible]ర్తురు. కార[illegible]రములచే నెట్టి సాహసిక యోధులకు జయము చేకూఱక పోయినను [illegible]లలో వారి పేరు మాఱుమ్రోఁగక మానదు. రాధిక యో[illegible]ష్యములోఁ జేరెదు సాహసికులు.

నదిని దాఁటి పాండుపుత్రులు శత్రువులనోడించి చను సంతలో సం[illegible]ష్ట దేవత వారి శిరములపై నృత్యముచేయు చుండెను. విజయశ్రీ వారికొఱకు సింహాసనము నలంకరించి సిద్ధముగా నుంచెను.

పాదుషా గుణవంతుఁడు కావున, తన పెద్దకుమారుఁడు సేనానాయకులు రాజ్యలోభముచేఁ దన తనయులయెడఁ జేసిన యపచారమును మన్నించి వారివారిపదవులను వారికొసంగి వీరవర్మను రావించి యాతఁడు సేసిన యుపకృతికి ఫలితముగా చాగలునాటి సీమయంతయు జహాగీరుగా నొసంగి సమ్మానించెను. తిరిగి వీరవర్మ రాజసేవకుఁ డయ్యెను. భోగలాలసుఁడయ్యెను. రాధిక తనపరాధీనతకు మరల లోలోనఁ గుమిలిపోవుచుండెను.

గుఱ్ఱమును గోలుపోయిన సేనాధ్యక్షుఁడు మంచి మాటకారి. కావుననే యతఁడు తన మృదుమధుర వాక్యములచే పాదుషా యనురాగమునకుఁ బాత్రుఁడు కాఁగలిగెను. కాని వానికిఁ దన గుఱ్ఱమును బోఁగొట్టుకొనిన బెంగమాత్రము పోలేదు.

ఒకనాఁడు వీరవర్మపుత్రుఁ డాయశ్వమునెక్కి యాచమూపతి భవనము వైపుననుండి వెడలుచుండెను. అయదను కనిపెట్టి దానిని పట్టుకొనవలసినదిగాఁ దన నౌకరులకు సైగచేసెను. వెంటనే వారు దానినిపట్టుకొనిరి. రాజకుమారుఁడు చేయునది లేక బిక్కమొగముతో కాలినడకను దల్లిచెంతకేఁగి జరిగిన యుదంతమంతయుఁ జెప్పెను. అదివిని యామె మండిపడి 'నాయనా! నేను నీచేతిలోనుండి గుఱ్ఱము పోయినందులకు విచారించుటలేదు. కాని నీవు ప్రాణములతో [illegible] వచ్చినందులకుఁ సంతోషించుచున్నాను. నీశరీరమున రాచరక్తములేదా?

గుఱ్ఱముబోయినఁ బోవుగాక. కాని నీవు 'రాజపుత్రుని చేతినుండి వాజినిలాగుకొనుట నవ్వులాట కాదని' ఋజువుచేయ వలసినది. అని యదలించి కత్తిఝళిపించి, పదిమంది యోధులను వెంటఁగొని, సేనానాయకుని మందిరప్రాంగణమున కేఁగెను. ఇంతలో సేనాపతి ఖాన్‌సాహేబు ఆ ఘోటకము నెక్కి దర్బారున కేగియుండెను.

రాధిక వెంటనే వేగవతియగు నదివలె పాదుషా దర్బారునకుఁ జని యెదుటనిలువఁబడెను. ఆమెను జూడఁగానే సభాభవనమంతయుఁ గలకలమొందెను. అధికారివర్గమంతయు సభనలంకరించెను. పాదుషాకూడ నరుదెంచెను. రాధికాభటులు ఖడ్గములు ఝళిపించుచుండిరి. సలువయిప్పులనుండి గోల బయలుదేఱెను. అనగాంచి రాధిక యుచ్చైస్స్వరముతో నిట్లనియెను:

"ఖానుసాహేబూ! ఆ నాఁడు గౌతమీ తీరమునఁజూప వలసిన నీ పౌరుష ప్రతాపములు నేఁడు ముసుక్క పచ్చులాడని కుఱ్ఱవానియొద్ద చూపుట లజ్జాకరము గాదా! వానియొద్దనుండి గుఱ్ఱమును లాగికొనుట నీకుఁ దగినపనియేనా?"

ఖా:—(కన్నులనిప్పులుగ్రక్కుచు గంభీరస్వరముతో) పెఱవానికి నా హయము నుపయోగించు కొను హక్కెమిగలదు?

రా:—అది నీదికాదు నాది. నేను దానిని రణరంగములో జయించి గైకొంటిని. దానిపై నాకు హక్కు సంపూర్ణముగాఁ గలదు. క్షణమాత్రపు గానితీర్పు నీ వెఱుఁగవా?

ఖా:—కావలసినచో నామందడిలోఁగల గుఱ్ఱములనెల్ల నిచ్చెదను గాని యీ గుఱ్ఱము నియ్యఁజాలను.

రా:—నేను నా తురంగమును దీసికొని తీరెదను.

ఖా:—నీకు గుఱ్ఱానికి సరిపోవు నగలు నాణెములు ఈయఁగలను కాని గుఱ్ఱమును మాత్రము విడువను.

రా:—అయితే యీ తగవు నా తరవారియే తీర్పఁగలదు. రాజపుత్రయోధులు కత్తులు పైకిఁ దూయుచుండిరి. క్షణములో దర్బారంతయు రక్తసిక్తము కావుటకు సిద్ధముగా నున్నది. ఇంతలో పాదుషా తటాలున వారి మధ్యకు వచ్చి యీ మాటతో నిట్లనెను:

'రాధికారాణీ! నీ సైనికుల నాఁపు. గుఱ్ఱము నీకు లభింపఁ గలదు. కాని వానికి మూల్యము చాల ఈయవలయును.

రా:—నా సర్వస్వము దానికొఱకిచ్చుటకు సిద్ధముగా నున్నాను.

పా:—జాగీరంతా యిచ్చెదవా?

రా:—నా దృష్టిలో జాగీరు గడ్డిపరకకు విలువలేనిది.

పా:—నీ రాజ్యమును కూడ నిచ్చెదవా?

రా:—ఔను రాజ్యమునుకూడ.

పా:—ఒక గుఱ్ఱము కొఱకే.

రా:—కాదు. ఈ ప్రపంచములో నమూల్య వస్తువేదియో దాని కొఱకు.

పా:—అదేమిటి ?

రా:—(నా) ప్రతిజ్ఞ.

రాధిక యీ విధముగాఁ దన జాగీరు, రాజ్యము, రాజ సన్మానము గోలుపోవుటగాక భావి జీవిత మార్గమంతయు కంటకమయము గావించుకొనెను. ఈ గడియ మొదలుకొని వీరవర్మకు అవసాన కాలమునఱకు శాంతి లభింపలేదు.

6

వీరవర్మ తిరుగఁ దన కోటకుఁ జేరెను. తన జాగీరులు మున్నగునవి చేసేతల పోయినందులకు కొందలమందు చుండెను. కాని దాని ప్రసక్తి మాత్రము బైటకు రానీయ లేదు. రాధికా స్వభావము నాతఁడు పూర్తిగా నెఱిఁగిన వాఁడు. కావుననే తానీ విషయము తలపెట్టిన నామె హృదయ మునకు గొడ్డలిపెట్టగునని తలంచెను. కొన్ని రోజులు శాంతి యుతముగాఁ గడచెను. పాదుషా మాత్రము రాధిక యాడిన మాటలు మఱువలేదు. అతఁడు క్షమించుట యనునది యెఱుఁ గనే యెఱుఁగఁడు. స్వస్వచిత్తుఁడైనపిమ్మట వీరవర్మ గర్వమును జూర్ణమొనర్పుఁడని పటుతర సైనికులను సర్దారులను బురి కొల్పి పంపెను. వీరవర్మ బాల్యమిత్రుఁడును, సహాధ్యాయియునైన రామవర్మ యీవరకే పాదుషా కొలువునఁ నుండెను. అతఁడు పాదుషా యెదుట తాను వీరవర్మను ఓడింతునని ప్రతిజ్ఞ చేసెను. ఎందఱో రాజపుత్రవీరులు వీరవర్మయెడ విముఖత్వము గలిగి పాదుషా పక్షమునఁ జేరిరి. భయంకర సంగ్రామము జరి

గెను. ఉభయ బలముల ఖడ్గములు రక్తసిక్తము లయ్యెను. ఎట్లో తుదకు వీరవర్మకు జయము కలిగెను. కాని వానిశక్తి శాశ్వతముగా తఱిగిపోయెను. వీనికిఁ గుడిభుజముగానున్న నొక రాజపుత్రవీరుఁడు కూడఁ బాదుషాకు బానిస యయ్యెను. వీరవర్మ సహచరులు కొందఱు అతనికై ప్రాణము లర్పించిరి. కొందఱు మోసముచేసిరి. తాను నమ్మిన యాత్మబంధువులు కూడ తెరచాటు వేసిరి. కాని వాని సాహస మెట్టిదశలోఁ గూడఁ గుంటుపడలేదు. చేయునదిలేక తుదకుఁ గోటను వదలి దండకారణ్యములకుఁ జనెను. పాదుషా సేన వానిని వెన్నంటి తఱుముఁ జొచ్చెను. ఆ యడవులలోఁ గూడ నాతనికి నైరులతోఁ బోరు తప్పదయ్యెను. రాధిక వానికెప్పటికప్పుడు సాహసోత్సాహములు పురికొల్పు చుండెను. మహాపదలు సంభవించునపుడును, ధైర్యము చెడినపుడును నిరాశాభావ మంకురించినపుడును, ఆమె యద్ధైర్యము చెందక యాత్మరక్షా ధర్మమును నిలుపుకొనుచుండెను. మూఁడేండ్లపాటు పాదుషా సైనికులు వీరవర్మను వెన్నంటి పోరియు జయింపలేక తమ యేలిక యొద్దకేఁగి 'సాహెబ్ మీరు తక్క నావీరసింహమును వేటాడు వారు లేరు. ప్రాణములు విసిగిపోయినవి. ఆతని జయించుట మావల్లఁగాదు' అని విన్నవించుకొనిరి. అది విని పాదుషా యూరం దంతు నచ్చోటునుండి తొలఁగిపోవ నాజ్ఞ యిచ్చెను. వీరవర్మ తన బాధ తొలఁగెనని సంతసించి కోటను జేరెను. కానియాతని తలంపు కేవలము భ్రమ.

మూఁడు వారములనుండి పాదుషా సేన వీరవర్మకోటను ముట్టడించియున్నది. కఠోర వాక్యములు హృదయమునువోలె ఫిరంగిగుండ్లు కోటను బ్రద్దలుగొట్టివేసెను. కోటలోనున్న దాస దాసీజనులు, భటులు మున్నగు వారందఱు ముట్టడింపఁబడిరి. అందు సాఁ బాలు స్త్రీలు, నాగ్నవంతుపిల్లలు గలరు. చావుల సంఖ్య నానాటికిఁ బెరిఁగిపోవుచున్నది. యాతాయాత జనముల రాకపోకల మార్గము లరికట్టఁబడెను. గాలికూడ లోపలికిఁ జనుటలేదు. భోజనసామగ్రి తఱిగిపోయినది. స్త్రీలు, పురుషులు బిడ్డలను గాపాడుటకై యొంటిపూఁటభోజనము చేయుచుండిరి. ప్రజలు హాతాశులైరి. వృద్ధులు బాలుర లగ్గల కెగఁబ్రాఁకు శత్రువులపై లగ్గదింపుచేయుచుండిరి. వీరవర్మ జ్వరపీడితుఁడై మంచమెక్కెను. రాజును జూచి ధైర్యముతో నుండెడు జను లందఱు నిరుత్సాహులును నిస్తేజులునై వెలవెలఁ బోవుచుండిరి. అది కని వీరవర్మ రాధికతో "నేఁడు శత్రువులు కోటలోఁ బ్రవేశించి కొల్లఁగొట్టనై యుండిరి".

రా:—నాథా! యీ కన్నులతో నట్టి దుస్థితి చూడకుండునట్లు భగవంతుఁ డనుగ్రహించుఁగాక.

వీ:—ఆఁబోతుల పోరాటములో లేగలునలిగినట్లు స్త్రీలు బాలురు నలిఁగిపోయి యనాథులగుదురేమో యని చింతిల్లుచున్నాను.

రా:—ఇక్కడ నుండి మనము తప్పించుకొనుటెట్లు?

వీ:— ఈ యనాథుల విడిచియేనా!

రా:—ఈసమయములో వారిని విడిచిపుచ్చుటయే క్షేమము
మనకు లేనిచో వారిని శత్రువులు కరుణింపఁ గలరు.

వీ:—ఏ వీరపురుషులు నాకై ప్రాణములర్పించిరో వారిస్త్రీలను
బిడ్డలను నేను విడువఁజాలను.

రా:—మనమిచ్చటనుండి యేమి ప్రయోజనము? వారి నెట్లు
రక్షింపఁగలము.

వీ:— వారిని రక్షింపలేకపోయినను వారితోపాటు ప్రాణముల
నర్పింపఁగలముగదా! వారికొఱకై యెట్టిత్యాగమునైన
చేయుదును. పాదుషా సేనలను బట్టునై పొగడుదును.
జైలునందుంచిన నందుందును. కాని యీ సందిగ్ధ
స్థితిలో వారిని విడిచిపుచ్చఁజాలను.

అదివిని రాధిక లజ్జావనతవదనయై యాలోచనా నిమ
గ్నయై యిట్లనియెను:

"సత్యము. నాథా! మన ప్రియానుచరుల నీవిధముగా
సత్రేటముంచి మన ప్రాణముల రక్షింపఁజూచుకొనుట నీచాతి
నీచకృత్యము. నేనింత స్వార్థాంధనైతినేల? కాని ప్రాణనాథా!
వారికి ఏమీ బాధకలుగదని మీకు విశ్వాసము కలిగినచో
మన పోకకేమీ యభ్యంతరముండదుగదా?

వీ:— మనకా నమ్మకము కలిగించువారెవ్వరు?

రా:—పాదుషా సేనానాయకుని హుకుము.

వీ:— ఓఁ అట్లయిన సానందులమై పోవుదము.

అదివిని రాధిక విచారసాగర నిమగ్నయై యిట్లను కొనెను "సేనానాయకుని వద్దనుండి యీ హుకుము పడియు టెట్లు? ఈ సందేశమును గొనిపోవు వార్తాహరులు, ధీరులు, నేర్పరులెవ్వరు? నిర్దయులగు శత్రువులు మా సందేశమా లింతురా? ఈ కార్యము నెఱవేర్చుటకు మా పెద్దవాఁడే యర్హుఁడు" అని తలపోసి పెద్దకుమారునిఁ బిలిపించెను. ఆమె కొడుకులలో నాతఁడె బుద్ధిమంతుఁడు. రాధిక వానినే మిక్కిలి ప్రేమించుచుండును. కొడుకును గాంచఁగానె యామె కన్నుల నీరుదిరిగెను, నిట్టూర్పులు వెడలసాగెను. అది కని కుమారుఁడు తల్లితో 'అమ్మా నన్నుఁబిలిపించిన కారణమేమి?'

రా:—నాయనా! నేఁడు సంగ్రామరంగమెట్లున్నది?

కు:— చెప్పుటకేమున్నదమ్మా! మన సైనికులు చాలమంది మ్రందిరి. ఇఁక మిగిలినవారు కొలఁదిమందే.

అదివిని రాధిక కుమారునితోఁ దన యభిప్రాయము సంక్షేపముగాఁ దెలిపి "నాయనా! యీపనికెవరిని నియమింప మందువు? నీవు ఈ కార్యము నెఱవేర్పఁగలవా?"

కు: —ఆ! నాకుఁ బరిపూర్ణవిశ్వాసమున్నది.

రా:—బలే! నాయనా! వెళ్ళిరా! భగవంతుఁడు నీమనోరథ మీడేర్చునుగాక. ఓభగవానుఁడా! ఈ రాజపుత్ర వీరకుమారుని రక్షించి, జాతిగౌరవము గాపాడు భారము నీదే. అని తనయునిఁ గౌఁగిలించుకొని దీవించి పంపెను.

8

మఱునాఁటి ప్రభాతకాలమున రాధిక పూజాద్రవ్యములఁ గైకొని దేవీమందిరమున కరిగెను. ఆమె మోమునఁ గళకాంతులులేవు. కనుల సంధకారమావరించెను. దేవీమందిర ద్వారమున కామె యరుగునప్పటికామె పళ్ళెరమున నొక బాణమువచ్చి పడెను. ఆ బాణాగ్రమున నొకచీటిగలదు. రాధిక తనచేతిలోని పళ్లెరమును గుమ్మపై నుంచెను. చీటినివిప్పి చదివెను. మహానందముచే నామె ముఖకమలము వికసించెను. కాని క్షణములోనే ముకుళించెను. అయ్యో! యీచీటికై కదా నా పుత్రరత్నమును గోలుపోతి నని విలపించెను. పూజ పూర్తికావించుకొనెను. నాథునొద్దకు వచ్చెను. చీటిం జూపెను. 'మనపని నెఱవేఱినదికదా!' యనెను. అదివిని వర్మ 'సరే మనమింక వెడలిపోదము. భగవంతుఁ డనుగ్రహించినచో మరల నతికాలములోనే శత్రుసర్వభంజనము గావింపఁగలము. కాని రాధికా! నిజముచెప్పు ఈ సూక్ష్మపత్రమునకై యెంతధనము ధారపోసితివి?'

రా:— పుత్రధనము.

వ:— ఏపుత్రుఁడు?

రా:— పెద్దబాబు.

ఆమాట వినఁగానే వీరవర్మ తుపాకిగుండున కెరయైన పక్షివలె గిలగిల కొట్టుకొని క్రిందఁబడి విలవిల తన్నుకొని స్మృతి తప్పెను. కొంతవడికిలేచి భార్యనుగాంచి,

'రాధికా? నీవు ఎంతపని చేసితివి? చేనేతల రాజపుత్రవంశమును నాశనము చేసితివి. నా యాశలు నిరాశలు గావించితివి' అనెను.

అది యర్ధరాత్రివేళ. రాధిక తాను అశ్వారూఢయై భర్తను పల్లకీలో నెక్కించి రహస్యమార్గమున కోటనుండి బయలుదేఱి పోవుచుండెను.

ఇట్టి విచార ఘోరాంధకారరాత్రి యంతకు మున్నొక మారు వచ్చియుండెను. ఆనాఁడు రాధిక రాగమ్మను గఠోరముగాఁ దూలనాడియుండెను. నాఁటి రాగమ్మాదేవి వాక్యములు నేఁటికి ఫలించినవి. కాని రాధిక యానాఁడామెతోఁ జేసిన ప్రతిజ్ఞ ఫలించునా!

అది మండు వేసవి. గాడ్పులు నిప్పులు చెరుగుచున్నవి. పర్వతభాగములు భగభగమండుచున్నవి. రాధిక యశ్వారూఢయై యుత్తరదిక్కుగాఁ భర్తవెంటనే బోవుచుండెను. కోట దాఁటి రెండుయోజనముల దూరము చని యప్పటికాపద కడచియుండు మాయని యనుకొనుచుండెను. వీరవర్మ పల్లకీలోఁ జేతనారహితుఁడై యుండెను. బోయీలు చెమ్మటలు గ్రక్కుచుండిరి. పల్లకి వెనుక నలుగురాశ్వికులు వచ్చుచుండిరి. అందఱు దప్పిగొని యసుపసురైరి. పెదవులెండిపోవుచుండఁగా నీళ్ళకై నీడకై తహతహలాడుచుండిరి.

రాధిక యొందులకో వెనుదిరిగి చూచెను. అంతలో శరవేగముతో వచ్చుచున్న యాశ్వికదళమొక్కటి యామెకు దృగ్గోచరమయ్యెను. ఆయాకస్మిక సంఘటనము గాంచుట

తోడనే యామెకల దిద్దిరందిరిగిపోయెను. అది శత్రుసేనయా లేక తనపుత్రులు తమకైకొనివచ్చు సేనయా యని వితర్కించుకొనెను. నిరాశలోఁగూడ నాశ విడువదుగదా! చాలసేపామె భయముతోడను ఆశతోడను ఉయ్యాలలూఁగెను. ఇంతలో నది శత్రుసేనయని దృఢపడినది. దానిని గాంచఁగానె యామెకాళ్లు చేతులు చల్లఁబడినట్లయ్యెను. మేను కంపించెను.

బోయీలను పల్లకి నాఁపుమనెను. అదికని యామె సైనికులు యుద్ధసన్నద్ధులైరి. రాజుస్థితి కడు శోచనీయముగా నున్నది. నివురుగప్పిన నిప్పునకు గాలితగులఁగానే గప్పునమండు నట్లతనికీవార్త తెలియగానే వానిజర్జరితశరీరమునుండిశౌర్యాగ్ని ప్రజ్వరిల్లెను. విల్లందుకొనెను. కాని లాభమేమి? యెక్కుడలేక మ్రొగ్గతిలఁబడెను. అది కాఁగల యమంగళమునకుఁ జిహ్నమయ్యెను. రెక్కలుతెగినపక్షి పామునుగాంచి యెగురుచుఁ బడుచు నుండునట్లతఁడు లేచుచుఁ బడుచునుండెను.

రాధిక భర్తనొకచోఁ గూర్చుండఁబెట్టి మాట్లాడనెంచి 'ప్రాణనాథా' యని మఱి మాటలాడలేకపోయెను. ప్రతిజ్ఞకై ప్రాణములర్పించు రాధిక యిప్పుడు సామాన్యస్త్రీవలె శక్తిహీనయయ్యెను. అయ్యది భూషణమెకదా!

వీరవర్మ భార్యనుగాంచి 'రాధికా! నేనాడినుండి యేవిషయముకై భయపడుచున్నానో యది నేఁడు తటస్థమయ్యెను. నాకనులయెదుటనే నా నిస్సహాయస్థితిని గమనించి శత్రువులు నీపైఁ జేయివైతురేమోయని వగచుచున్నాను. అని కత్తికై

చేయిచాఁపెను కాని చేయిపట్టుతప్పెను. విడువఁగానే భార్యను గాంచి 'ప్రియురాలా నీవు ఎన్నోమాఱులు నాప్రతిజ్ఞను పాలించితివి'. . . అనెను.

ఆ వాక్యము వినఁగానే రాధికాముకుళితవదనముపై రక్తరేఖలు దీపించెను. కన్నీళ్ళుకట్టువడెను. అంతిమదశలోఁ గూడ తాను పతిప్రతిజ్ఞానిర్వహణమునకు బాసటయగుచుంటి నను నాశచే నామెయుత్సాహదీపితయయ్యెను. భర్తృభావమును గ్రహించెను. 'నాథా దైవమనుకూలించెనేని తమ ప్రతిజ్ఞ నెఱ వేర్పఁగలదానను' అనెను.

వీ:—నీవెన్నఁడును నాయాజ్ఞలఁ ద్రృణీకరింపలేదు.

రా:—నాముక్కున నూపిరున్నంతవఱకు నేను మీయాజ్ఞలను జవదాఁటను.

వీ:— ఇది నాతుది ప్రార్థన. దీనిని ద్రృణీకరింపకుము.

రా:—(కత్తితీసి తన వక్షస్థలమును నిడుకొని) నాథా! యిది తమ యాజ్ఞకాదు నేను సర్వకాల సర్వావస్థలయందును నాప్రాణములను మీచరణకమలములపైని విడువనెంచు చున్నాను.

వీ:— ప్రేయసీ! నీవు నాభావము గ్రహింపలేదు. నీప్రాణములు నాపాదములపై సర్పింపఁబడిన నేమిప్రయోజనము? నీవు చన్న పిదప నన్ను శత్రువులు తమ రాజధానికిఁ దోకొనిపోయి వీధివీధిని గాడిదనెక్కించి త్రిప్పకుందురా?

ఈమాటలకర్థము సరిగా గ్రహింపలేక రాధిక జిజ్ఞాసా దృష్టితో భర్తవంకఁజూచెను. అదికని వీరవర్మ 'అర్థాంగీ నిన్నొక వరమడుగుచున్నాను.'

రా:—సంతోషముగా అడుగుఁడు.

వీ:— ఇదే నా తుదిప్రార్థన. మాటాడక చేయుదువా?

రా:—ముమ్మాటికి మీ పాదముల సాక్షిగా.

వీ:—చూడు-నీవు బాస చేసితివిసుమీ! దానినితిరస్కరింపరాదు.

రా:—(వణకుచు) మీరుచెప్పుడు-అదే యాలస్యము.

వీ:—నీక త్తితో నా రొమ్ముపైఁ బొడువుము.

ఆమాట రాధికాహృదయమున కశనిపాతముకాఁగా 'హృదయేశ్వరా!...'

వీ:— హృదయేశ్వరీ! నేను శత్రువులచే సంకెళ్ళు వేయించుకొనుటకు బ్రతుకుదలఁచుటలేదు.

రా:—అయ్యో! యిది నేనెట్లు చేయఁగలను?

వీరిట్లు సంభాషించుసంతలో యోధులలో తుదివాఁడు కూడ హతుఁడయ్యెను. శత్రువీరులు రాజుపైఁబడ నుంకించుచున్నారు. రాజు నిరాశాపూరిత నయనములతో భార్యవంకఁ జూచెను. రాధిక కింకర్తవ్యతామూఢయై క్షణకాల మూరకొన్నది. గుండె రాయి చేసికొన్నది. మెఱుపు మెఱసిన చందానఁ గత్తిదూసి నాథునిరొమ్ము పొడిచెను. ప్రేమనౌక ప్రేమసముద్రములో మునిఁగిపోయినది. రాజు హృదయము నుండి నెత్తురు కాలువలుగట్టెను. కాని వాని మొగమున శాంతి తాండవించుచున్నది.

ఇది యెంత కరుణామయదృశ్యము ! ఎవతె నాథునికై ప్రాణములర్పింపఁదలఁచెనో యామెయే నాథుని ప్రాణములఁ దీసెను. ఏహృదయముచే నాలింగితయై సుఖములఁజూఱఁ గొన్నదో, ఏ హృదయము తన మాన ప్రాణములనుగాపాడినదో, యేహృదయము తన సర్వవాంఛలకుఁ గేంద్రమైనదో యాహృదయమునే యామె తనకరవాలముచే ఛేదించెను. ఇట్టి సాహసకార్య మేస్త్రీ చేతిఖడ్గమైనఁ జేసియున్నదా?

ఆహా! ఆత్మాభిమాన మెంత విషాదగాథగాఁ బరిణమించినది. మన తెలుఁగునాఁట నేసంస్థానమునను నిట్టి ఘటనలు ఘటిల్లలేదు.

అదికని శత్రుసైనికులు నిశ్చేష్టులైరి. సేనానాయకుఁడు రెండడుగులు ముందునకువచ్చి, "రాధికాదేవీ! దైవసాక్షికముగా మేమందఱము నీకు సేవకులము. నీయాజ్ఞను దలఁదాల్చి నెఱవేర్పఁగలము" అనెను.

రా:—మాపుత్రులలో నెవరైన జీవించియున్నచో మారెండు శవముల వాని కర్పింపుఁడు.

అని చెప్పి యాకత్తినేయెత్తి నెత్తురులు చిప్పిలఁ దన ఱొమ్మునఁ బొడిచికొనెను.

ఆమెకు స్పృహతప్పునప్పటి కామెశిరము వీరవర్మ యురము నలంకరించెను.

---

౫ ఇంటిగుట్టు

రామారావు ఆంగ్లపాఠశాలలోఁ బ్రవేశించినది మొదలెప్పుడు నేక్లాసులోను బరీక్ష తప్పియెఱుఁగఁడు. అతఁడు ఎఫ్. ఏ., బి. ఏ., లు రెండును విశ్వకళాపరిషత్తున కంతటికి నుత్తమశ్రేణిలో నుత్తీర్ణుఁడయ్యెను. విశ్వదాతయగు విక్రమదేవవర్మ మహారాజుచేఁ బారితోషికములుగూడఁ బడసెను. వానిగుణములను బట్టి వానికి వెంటనే ప్రభుత్వోద్యోగము గూడ లభించెను.

వాని తల్లి పూర్వాచారపరాయణ. అతఁ డింతవఱకు నభివృద్ధికివచ్చుటకు నామెయె కారణము. చిన్ననాఁటనే తండ్రి చనిపోవుటచే నామెయె యాతని నఱచేతిలోఁ బెట్టుకొని యల్లారుముద్దుగాఁ బెంచి పెద్దఁజేసెను. అతఁ డేయూరిలోఁ జదువుకొనిన నాయూరున కామెకూడ వెళ్ళి వానికిఁ బూఁటకూటింటి మెతుకులఁదిను గతి దప్పించెను. బి. ఏ., పరీక్షలో నుత్తీర్ణుఁడగునప్పటికే వానికిఁ జక్కనిచుక్కయగు పద్మావతి యను కన్యను బెండ్లికూడచేసెను. పద్మావతి యందమునకు నామెవిద్య మెఱుఁగువెట్టుచున్నది. రామారావు దొరతనము వారి కొలువులోఁ జేరిన కొలఁదినాళ్ళకె పద్మావతికూడఁ గాపురమునకు వచ్చెను.

అత్తగారు వంటింటిలోఁ బొయిదగ్గఱఁబడి మునుఁగుచుఁ దేలుచునుండ నీమె చక్కఁగాఁ గూర్చుండి కథలు

కావ్యములు చదువుకొనుచుండెడిది. పనిపాటలలో నత్తగారికిఁ జేదోడు వాదోడు కాఁదలచినను నామె నసేమిరా యని యేపనియుఁ జేయనిచ్చెడిదికాదు. కారణము తన యాచార వ్యవహారములకును గోడలి యాచారవ్యవహారములకును సరిపడ దని యామెభయము. నవనాగరికత యనిన నామెకుఁ దల యేరు.

సాయంకాలము ఐదుగంటలైనది. రామారావుఅప్పుడే 'ఆఫీసు' నుండి యింటికివచ్చెను. కోటుతీసి కొక్కెమునఁ దగిలించి, కాళ్ళు చేతులు కడిగికొనివచ్చి పడకకుర్చీలో వాలి 'అమ్మా! మంచినీళ్లు తెచ్చిపెట్టు'మని పిలిచెను.

తల్లి వెంటనే మంచినీళ్లు తీసికొనివచ్చి యిచ్చి కొడుకుతోఁ గోడలిపైఁ జాడీలు చెప్పనారంభించెను. ఉదయము నుండి యిప్పటివఱకు ఆఫీసులోఁ బనిచేసి ప్రాణములు విసిగి వచ్చినవాఁడగుటచే నతఁడు చికాకుపడి తల్లి కిట్లనియె:

కొ:—అమ్మా! నన్నిప్పు డేమి చేయుమనెదవు? నేను ఆఁడువారికి శిక్షణ యిచ్చుటకుఁ జదువుకొనలేదమ్మా! ఆపని నీదికాని నాదికాదు. నీవు దానికి బుద్ధిచెప్పు. తిట్టు, కొట్టు. నీశిక్షణచే నది దారికి వచ్చునేమో నాకుఁ గావలసిన దేమి యున్నది? 'దానికి మర్యాద తెలియదు. జ్ఞానహీనురాలు, మొద్దురాతిచిప్ప, అనాచారపరురాలు' అని మాటిమాటికి నాతోఁ నెందులకుఁ జెప్పెదవు? దండించి దారికిఁ దీసికొనిరా!

తల్లి:—ఏమిటిరా! నాయనా! నానోటివెంట మాటయే పైకి రానీయదు. ఇఁక నామొగము! శిక్షించుట యేమిటి? ఎవరైనఁ బెద్ద లింటికి వచ్చినప్పుడు వారి యెదుటఁ గూడ నేమైన ననునేమో యని నేను నోరెత్తక చచ్చి నట్లు పడి యుండుచున్నాను.

కొ:—నిన్ను గౌరవింపవద్దని నే నేమైనఁ జెప్పినానమ్మా!

త:—అయితే ఎవరు నేర్పుచున్నారురా?

కొ:—నీవు చాలా అజ్ఞానములోఁ బడుచున్నావమ్మా!

త:—నేనేమీ యజ్ఞానములోఁ బడుటలేదు. సత్యమే చెప్పుచున్నాను. నీదగ్గఱనుంచి యాబిడే నెత్తెక్కుచున్నది. అది నీదగ్గఱకువచ్చి యిచ్చకాలు చెప్పినప్పుడెప్పుడైన మందలించినావా. 'మాయమ్మను గౌరవించవలె'నని చెప్పినావా. నీవే దానికి దాసుఁడవై పోయినావు. ఇఁక 'నీమొక్కవేమిటి?నాభర్త సంపాదించి తెచ్చుచున్నాఁడు. నేను రాణివలెఁగూర్చుండెదను.' అని యది యను కొనుచున్నది. మగఁవాడు ఆఁడుదానిని కొంచెము కను లెఱ్ఱఁజేసినచో నెప్పుడును అదియింతసాహసముచేయదు.

కొ:—అయితే అమ్మా నేను ఏమీ సంపాదించుటలేదు. చేత కాని దద్దమ్మననిచెప్పనా? ఆలాగునఁ జెప్పినచో నేను వెఱ్ఱి వెంగళప్పయనుకొనదా? ప్రతిమానవుఁడు తన భార్యతన్ను చాల తెలివిగలవాఁడు, సంపాదనపరుఁడు, తేజస్వి, యోగ్యుఁడు, అని తలఁచునట్లు మెలఁగఁ

జూచును. నేనెన్నఁడు దానిదగ్గఱఁ దెలివితక్కువగా వ్యవహరింపలేదు. మాట్లాడలేదు. దంభములు పలుకలేదు. కాని యెంత పనికిమాలినవాఁడైనను తన భార్యయొద్దఁ దన గౌరవము పోఁగొట్టుకొనఁజూడఁడు.

త:—నీవు అది చెప్పినదానికెల్లఁ జెవియొగ్గి మధుర మందహాసముచేయుచుండగాఁ నది నామాటవినునా? లక్ష్యము చేయునా! నీవే నీభార్యచే నన్నవమానపఱుపఁ జూచుచున్నావు. నేనేమి పాపముచేసినానురా? నన్నిట్లేడిపించితినుచున్నావు. నే నెంతయాశపెట్టుకొని, యెన్ని కష్టాలుపడి నిన్ను పెంచినానురా! నేనెన్నఁడు ఒంటినిండ గుడ్డ, కంటినిండ నిద్ర, కడుపునిండ కూడు ఎఱుఁగకుండ సర్వము నీకర్పించి పెంచినాను. మీనాన్న లేనిలోటు నాకు రానీయవని, నీవే మహామేరువవని తలంచినాను. నా నగలు నాణెములు అన్నియు నీ చదువునకే యర్పించినాను. ఇంక నాయొద్ద నేమి నిధియున్నది? యిట్లు ఇల్లాలిచే నిడుమలు పెట్టించుచున్నావు.

కో:—అమ్మా! నీనేమి కోరుచున్నావో నాకేమీ తెలియుటలేదమ్మా! నీయుపకారము నేను మఱువఁగలనా! నీవు నాకు చదువుచెప్పించుటకాదు జీవనము లొసంగినావు. గడుపారఁగన్నావు. నగలు నాణెములేకాక రక్తము కూడ ధారపోసినావు. ఎన్నిజన్మలెత్తినను నీ ఋణము తీర్చలేను. నేను బ్రతికియున్నంతకాలము నీయిచ్ఛా

పూర్తిచేయుటయే నావిధి. శక్తివంచన లేకుండగ నీ సేవ చేయగలను; నేను సంపాదించి తెచ్చిన ధనమంతయు నీచేతిలోఁ బెట్టెదను. ఇఁక నీవు కోరునదేమియుండును? నేఁ జేయునదేమియుండును? భగవంతుఁడు నిన్ను నన్ను యావత్ప్రపంచమును సృజించినాఁడు. అతనికి మనమేమి బదులు తీర్చుచున్నాము? తీర్పగలము? వానిపేరైనఁ దలంచుటలేదు కీర్తినైన గానముచేయుటలేదు. అంత మాత్రమున నాతని యుపకారభారము తగ్గిపోవుచున్నదా? చక్రవర్తియైనను తల్లి ఋణమునుదీర్చుకొనలేదు. నేననఁగా నెంత! నీకు మనశ్శాంతిమాత్రమే చేకూర్పఁగలను. నీ కెన్నఁడు నసంతుష్టి కలిగించినట్లు నాకు జ్ఞప్తిలేదు.

త:—నీవా? నాకు చిత్తశాంతికలిగించువాఁడవు. నీయింట నేను దాసివలె మెలఁగుచున్నాను. నీబూబమ్మ నామాటైనఁ దలపెట్టదు. నేనును, ఒకప్పుడు కోడలనే. మాయత్త గారిని నెత్తిబెట్టుకొని పూజించెడిదానను. రాత్రు లందుఁ గాళ్లుపిసికి, ఒడలిపట్టి, తలకుఁ జమురురాచి, పాలిచ్చి పండుకోఁబెట్టి పిమ్మటఁ బరుండెడిదానను. నీ యిల్లాలోఁ బగలెల్లఁ బడకకుర్చీలోఁబరుండి గ్రంథాలు చదువుకొనుచున్నది. ప్రొద్దుగ్రుంకుసరికి మంచమెక్కుచున్నది. నేను జచ్చితినో బ్రతికితినో దాని కక్కఱలేదు. ఇందులకా నాయనా నేను నిన్నుఁగని పెంచినది.

రా:—నీవు నన్నుఁ బెంచినమాట వాస్తవము. ఈ సేవయుం
తయు నాచే జేయించుకొనుము. నాతో నీమాట
యెప్పుడైనఁ జెప్పినావా? అమ్మా నాకుఁ జాలమంది
స్నేహితులున్నారు. ఎప్పుడును వారలతల్లులకు ఈగలు
త్రోలుట చూడలేదమ్మా! నాకర్తవ్యభారమును నా
భార్యపైఁ బెట్టెదవేల? అది తనంతతాను సేవచేసినచో
నాకంటె సంతోషించువా రెవ్వరుందురు? దానికా
తెలివియున్నచో నందలములోఁ బెట్టిత్రిప్పనా? అది
నీసేవచేయలేదని చిట్టుబుట్టుమనఁగూడదు. నేనేకోడల
నైనచో అట్లే చేయుదును. అత్తగారు నన్నుఁ దన
కూఁతురువలెఁ బ్రేమించినచో నేనును నామెపాదములు
పట్టెదను. కాని యామె నామగనికిఁ దల్లియనిమాత్రము
పట్టను. కాని కోడలత్తగారిపాదములొత్తుటయన్న నాకుఁ
గిట్టదు. పూర్వముభార్యలు పతులకుఁ గాళ్లుపిసికెడివారు.
ఇప్పుడుగూడ నక్కడక్కడ నా యాచారము గలదు.
నా భార్య నాపాదము లొత్తినచో నాకుఁజాల కష్టము
గాఁదోచును. మాటలు సేవచేయించుకొనఁగోరి నేనెన్నఁడు
నామెను సేవించుటలేదు. కాళ్లుపట్టుట భార్య భర్తకు
దాసియను పురాతనభావమునకుఁ జిహ్నము. ఇప్పుడు
భార్యాభర్తలిద్దఱు సమానులని నాభావము.

తే:—అదే నేను చెప్పునది. నీవే యిట్టిమాటలన్నియుఁ జెప్పి
దానిని నెత్తెక్కించినావు. నీవే నామీఁద వైరము

సాధించుచున్నావు. ఇంత సిగ్గుబిడియములేనిది, ఇంత భయభక్తులులేనిది, ఇంతగయ్యాళిగంప, ఇంత మొండిది, ఇంతబరిదిగినదానిని ప్రపంచములో నెక్కడను లేదురా నాయనా! ఇరుగు పొరుగు పేరంటాండ్రు మనయింటికిఁ జూడవచ్చినప్పుడు వారితో ఈ రాణిగారు ఆకాశము నుండి యూడిపడినట్లు చూట్లాడనైన మాట్లాడదు. ఆదర సత్కారములాచరింపదు. గదిలోనుండి యూడిరాదు. కర్మముచాలక వారు తనగదిలోకే వెళ్ళినచో నిదేమి పాపమోగాని మంచమైన దిగదు. నమస్కారమైనఁ జేయదు.

కొ:—అమ్మా! వారు నిన్నుఁ జూచుటకు వచ్చియుండవచ్చును. వారు నీవు ఏసంగతులు మాట్లాడు కొనుచుందురో! నడుమ నదివచ్చి నిలిచినచో బాగుగానుండునా? నేను నా స్నేహితులు మాట్లాడుకొనుచుండఁగా నీవువచ్చి మధ్యనిలుచున్నచో నాకెట్లుండును? నీ కోడలు చెలి కత్తెలు మాట్లాడుకొనుచుండఁగా నామె పిలిచినఁగాని నేనెన్నఁడు నాదరికైన వెడలను. ఇది ఇప్పటి యాచారము.

త:—అది నీ కేమి మందుపెట్టినదో యేమి పసరురాచినదో కాని దానిమీఁద యీఁగ వ్రాలనీయవు. మామధ్యకు వచ్చి దానిని నిలువఁ మనుచున్నానా? వచ్చినవారిని ఆద రింపుమన్నాను.

కో:—ఎట్లు?

త:—తుంగచాపో, కంబళియో పఱువవలెను. 'దయచేయుఁడు. కూర్చుండుఁడు' అని పిలువవలెను. ఏదైన ఫలహారము పెట్టవలెను. ఆగది యీగది ఆవస్తువు ఈవస్తువు దొడ్డి తోఁట దూడ దుడికి చూపవలెను. వెళ్లునప్పుడు బొట్టు పెట్టి పంపవలెను. అట్లుచేసినచో పదిమంది 'ఫలాని వారి కోడలమ్మా' యని చెప్పుకొందురు. అట్లు చేయనిచోఁ బదిమంది యేమనుకొందురు? 'ఎంత గర్వమమ్మా వారికోడలకు—ఒలుకే బంగారము. పెదవికదిపి మాట్లాడనే మాట్లాడదు. ముఖమెత్తి చూడనైనఁ జూడదు. పలుకరించిన రత్నాలు రాలిపోవునాయేమి! ఇందమమ్మా యనిన ఇందమమ్మా యందుము. ఇంతేగా భాగ్యము!' అని యనుకొనరురా నాయనా!

కో:—(ఆలోచించి) ఔను. ఇది దానిలోటే నేను దానికి నచ్చజెప్పెదనులే.

త:—(ప్రసన్నవదనముతో) నిజము చెప్పుచున్నానురా యబ్బాయీ! అది మంచముదిగనైన దిగదు. వచ్చిన యాఁడువా రాడిపోయుచున్నారు. నేను సిగ్గుచే జీకిపోవుచున్నాను. దానికిఁ జీమకుట్టినట్లులేదు.

కో:—అమ్మా! అదిచేసిన ప్రతిపనికి నేనా బాధ్యుఁడను? ఇదేమి కర్మమమ్మా! అదేదిమైనఁ దప్పుజేసినప్పు డెదుటివారిదగఱ దానిని వెనుకవేసికొని రావలెనుగాని

నిందింపవచ్చునా? నేనుఆఫీసులో రోజూతొంబదితొమ్మిది
తోటులు చేయుచుందును. అధికారులు నాపైఁ గోప
పడుచుందురు. నేను లక్ష్యపెట్టక కొంచెము వీలుకలిగి
నప్పుడెల్ల నేక్లబ్బునకో వెళ్ళి పేకాడియో, పత్రికలు
చదివియో కాలముపుచ్చుచుందును. నేను దోషినం
దువా? కాదందువా? నేను దోషినని యెఱిఁగి యుం
డియు నీవు నాపక్షమును వహించి వారిని దూషింతువు.
నీకే యధికారమున్నచో నన్ను వారు తిట్టినందులకు
ద్వీపాంతరవాస శిక్షకూడ విధింతువు కానా? కాదా!

త:—(వికసితవదనయై)మాయబ్బాయి నెవరైనదూషించినచో
నేను వారిని ఆకులు పూవులుపెట్టి పూజింతునా?

కో:—ప్రతికుమరుఁ డిల్లె తల్లి యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడు
కావుట కాసించుచుండును. ప్రతి మాతయుఁ దన
పుత్రుని దోషములనిట్లే కప్పిపుచ్చుచుండును. కాని
కోడండ్రపట్ల యింతకాఠిన్యమేల వహింతురో తెలియ
కున్నదమ్మా! నీకోడలు తప్పుచేసినచోఁ బదిమందిలో
దానిని నిందింపక "చిన్నపిల్లయేమియునెఱుఁగదు. లోప
ములున్న మన్నింపుఁడని" వచ్చినవారితోఁ జెప్పి వారి
దృష్టిలో దానిని బెద్దదానినిగాఁజేయుము. అంతేకాని
వారి తిరస్కారములకు నీవు దోహదమొందులకిచ్చు
చున్నావు? దానినవమానపఱచుట నీకు సరదాయా?
నేనుకూడ బ్రాహ్మణులనుగాని పెద్దలనుగాని యూద

రించుటలేను. నామనసునకు నచ్చనివారిని నేను గౌర వింపనే గౌరవింపను. కేవలము నరసిన వెంట్రుకలు, బోసినోరు, ముడతలు వాలిన మేను ఎవరి యాదరమునకు బాత్రములుగావు. విభూతిరేఖలుగాని, రుద్రాక్షమాలి కలుగాని, పంగనామములుగాని, తులసిమాలలుగాని అవధాని, శాస్త్రి, ఆచార్యాదిపదములు భక్తిభాజన ములు గావు. ప్రాచీనమైనదెల్ల సాధువని నేను నమ్మను. అట్లుచేయుట నైతికముగా నపరాధమని తలంతును. మనోవాక్కాయకర్మములచే నెవ్వఁడు సమానార్హుఁడో వానినే నేను గౌరవింతును. మోసగాఁడు, స్వార్థపరుఁడు, పరరంధ్రాన్వేషి, లంచగొండి, పరభాగ్యోపజీవి యైన వాఁడు బ్రహ్మాండ నాయకుఁడైనను వానికి నేను చేయెత్తి మ్రొక్కను. ఇది నాదురహంకారమని నీవనవచ్చును. కాని, నేను మాత్రము నాయభిప్రాయమును మార్చు కొనఁజాలను. నామనస్సునకు నచ్చని పని యేదియు నేను జేయను. నావలెనే నీకోడలుకూడ ననకొను నేమో! మన యింటికి వచ్చెడి వారి నొకరిద్దరిని నే నెఱుఁ గుదునులే. వారు అయినింటివారే కాని విశాలహృద యులు గారు. పైఁగా సంకుచితభావము గలవారు. అందులో నొకతె నిందాస్వరూపిణి, ఒకతె స్తోత్రమూర్తి. ఒకతె తిట్లమారిది. వీరందఱు పూర్వాచారములకు దాసురాండ్రు. ఈర్ష్యాసూయలు వారికి వెన్నతోఁబెట్టఁ

బడినవి. వారందఱు తమ గృహములను నరకతుల్య
ముగాఁ జేసినవారే. ఇట్టివారిని నీ కోడలు గౌరవింప
నంతమాత్రమున నది దుష్టురాలని నే ననుకొననమ్మా!

త:— చాలు ఊరకొనురా! అబ్బాయి! యెవరైన విన్నచో
నవ్విపోదురు? చూడు ఎప్పటికైన నీయాబిడ్డ నీచేతికి
చీపురిచ్చి తుడిపింపకపోయినను, పాత్రయిచ్చి వండింపక
పోయినను నన్నీ పేరుపెట్టి పిలువకు. బ్రతికియుండినఁ
జూడకపోవుదునా? చూచుచున్నావుగా! తొంబది
యేండ్ల ముసలిదానను కూర్చుండిన చోటుననుండి లేవ
లేనిదానను నేను వండుట ఆపడుచుకోడలు కుర్చీలోఁ
గూర్చుండి నవలలు చదువుట.

కో:—అమ్మా! నీవు వంట చేయుట, అది నవలలు చదువుట,
మంచిదికాదు. నేనెన్నఁడు నదియంగీకరింపను. కానియది
పుట్టింట నెప్పుడు వంటచేసి యెఱుఁగదని కూడ మనము
తెలిసికొనవలె నమ్మా! వారియింట వంటబ్రాహ్మణుఁ
డున్నాఁడు, పొయ్యి చూచినంతనే తలనొప్పిచే బాధ
పడు దానిని వంటచేయుమని నిర్బంధించుట యెంత
మూర్ఖత్వమమ్మా! కొన్నాళ్ళకు దానియంతట యదే
మన యింటిపనులకు నలవాటు పడునని నిదానించు
చున్నాను. దానిని ధనికునకిచ్చి పెండ్లిచేయకపోవుట
దాని తల్లిదండ్రులతప్పు. అప్పుడు మనము మసిపూసి
మారేడుగాయచేసి మనకు లేని గొప్పతనమును బ్రక

టించుకొన్నాము మోసముచేసినాము. ఇప్పుడు ఏ మొగము పెట్టుకొని దానిని వంటచేయుమని, గిన్నెలు తోముమని, వాకిలి యూడ్పుమని చెప్పఁగలము. మనము చేసిన మోసపు ఫలితమిప్పు డనుభవించి తీర వలసినదే. 'సిరి సంపదలు లేకపోయినను అత్తయు భర్తయు నన్నన్నివిధముల నాదరించుచున్నారు. పనిపాటలు చెప్పుటలేదు. ఇక్కడ చెంబక్కడ పెట్ట మనరు—సాదింపరు' అని యామె యనుకొనునట్లుగా మనము వ్యవహరించి యామెను సంతోషపెట్టవలెను. ఇదే మనము చేసినమోసమునకు విఱుగుడు. నీవే యాలోచించి చెప్పు. ఈపాటి సంతోషమైన మనమా మెకుఁ గలిగింపనిచో నామె మనస్సెట్లుండునో!

త:—మన సంబంధము దొఱకినఁ జాలని వారలేవచ్చి పిల్లనిచ్చి నారు కాని మనమేమైన వారిని బ్రతిమాలినామా?

కో:—వారలొక్క పెండ్లికొడుకునకే యాశించినారు చదువు కొనినవాఁడు గదాయని కాని మనము కన్యాధనముల రెండింటిని ఆశించినాము.

త:— వీరి తాతలవంటి వారనేకులు మన సంబంధము కొఱ కట్టులు చాచుకొనివచ్చినారు.

కో:—మన బాహ్యాడంబరమును జూచి వారందఱువచ్చినారు కాని మన బండారము బైటబడినచో నొక్కరైన మనవంకఁ గన్నెత్తి చూచియుందురా?

త:— మీయత్తవారేమంత గొప్పవారునాయనా? పదిమంది రోగులు వచ్చుచున్నారు. వారిరోజులు బాగుగా నున్నవి. పదిరాళ్ళుపడుచున్నవి. మీమామగారితండ్రి నాయుడుగారిదగ్గఱ పదిరూపాయలు జీతానికుండుట నేనేఱుఁగుదును. ఆయింటి యాఁడుపడుచేగా నీభార్య. ఈభోగానికే వంటచూచినఁ దలనొప్పి రావలెనా? సంపన్నుల పిల్లలత్తింటికి వచ్చి యాయింటికిఁ దగినట్టుగా సకలవిధాల చాకిరీలు చేయుదురు. నీయాబిడవలె పుట్టింటి భాగ్యమును వెళ్ళఁబోసికొనరు. అదేమి పుణ్యమోగాని 'యీ సంసారము నాది. ఈయిల్లు వాకిలి నావి' యన్న జ్ఞానమేలేదురాదానికి!

కొ:—నీవు దానికేమైన దెలియఁజెప్పినఁగదా! తెలియునది రుసరుసలు దుమదుమలు రవరవలు నాట్యమాడు నింటినెవ్వరైనఁ దన దనుకొందు రమ్మా! ప్రేమ స్నేహము తాండవమాడునది యిల్లుకాని తక్కినది వల్లకాడు. ఏకన్యయు సారెకావళ్ళతోఁ బల్లకీ దిగఁగానే యత్తగారినిఁ దల్లియనుకొనదు. అత్త తన తల్లికంటెఁ దన్నెక్కువగా నాదరించినప్పుడె యది యత్తను దల్లిగా భావించును.

త:— ఇఁకఁజాలులే నాయనా! యూరకొమ్ము. నన్ను బాధింపకు. 'పెండ్లాము బెల్లము తల్లి విషము' నగునట్లుగాఁ గాలము మారిపోయినది. నిన్న నెడిదేమున్న దిరా?

వీర లేమి మంత్రము నేర్చికొనివత్తురో యత్తింటికి ప్రొద్దెక్కి లేచుట కోడలికి లక్షణమైపోయినది. ఇట్టి నిద్రాదేవత ముఖముచూడరాదురా! చూచిన బాపముకూడ వచ్చునురా!

కో:— అహహ్హా! నేనును ఎండెక్కియే లేచుచున్నాను. నీవు నన్నెప్పుడును మందలింపలేదేమి?

త:— ప్రతిబింబములోను నీతో సమానముగాఁ జూచుకొను చున్నావురా దానిని?

కో:— అది యీయిల్లు తనదిగా భావించుటకు మనకు బంధువు రాలు. బంధువులను గౌరవించుటయుగాని దోషములు వెదకుదుమా!

త:— భగవంతుఁడెవరికి నిట్టికోడలిని మాత్రము ప్రసాదింప రాదురా తండ్రీ!

కో:— అయితే నీకేఁ బ్రసాదించినాఁడు!

త:— ప్రపంచములోఁ గోడండ్రకు లోటున్నదిరా!

కో:— కోడండ్రకు లోటులేదుగాని, సాధ్వులకు లోటున్నది.

త:— ఏలా పుట్టినదిరా బాబూ? పండుకొన్నతరువాతఁ బ్రక్క లోని బిడ్డ గుక్కపట్టి యేడ్చిన కదలదు మెదలదు. ఇదేమినిద్దురరా బాబూ! లోకములో నెక్కడఁ జూడ లేదు. పండువంటి పిల్లవానిని దీసికొని పుట్టింటికి వెళ్లి మూఁడు నెలలుండి వచ్చునరికి సగమైపోయినాఁడురా నాతండ్రి.

కొ:—అయితే మనుమనిపై నీ కున్నంతప్రేమ దానిబిడ్డపై దానికి లేదనెదవా? దానికి మోహములేనిచోఁ దప్పే దాని బాధ్యత నీవు నెత్తిని బెట్టుకొనెద వేల? దానికి దాని బిడ్డపై సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యము గలదు. దాని యిష్టము వచ్చినట్లది తన బిడ్డను బెంచుకొనును. నిన్నే మైన సలహా యడిగినఁ జెప్పు లేదా తప్పుకొని యూరకొనుము. ఎందుకు అవసరము లేని గొడవ లన్నియు నెత్తినిబెట్టుకొందువు. అందఱు తల్లులు తమ బిడ్డలను ప్రేమించుచునేయున్నారు. అదియేమీ తప్పు గాదు.

త:— అయితే అన్నియుఁ జూచుచు నోరు మూసికొని యూర కొననా? కొంపంటుకొను చుండఁగాఁ జూచుచుఁ జూచుచు నెవరికి నూరకొన బుద్ధియగునురా?

కొ:—అమ్మా! నీవు కాటికిఁ గాళ్ళు చాపుకొని యున్నావు. అది యీ యింటిలో పదికాలములపా టుండునది. ఈ యింటి లాభనష్టములఁ గూర్చి దాని కున్నంత చింత నీకుండనక్కఱలేదు. నే నేమిచేయఁ గలను? దానిని బెదరింతు ననుకొనుము. అది లక్ష్యపెట్టక పెంకె జవాబు లిచ్చినచో దానిని వంచుటకు నాదగ్గఱ నేమిసాధనమున్నది?

త:— రెండుమూడురోజులు దానితో మాట్లాడకుండ ఉండు. దాని రోగము కుదురును.

కో:—నాకు నమ్మకము లేదమ్మా! నేను దానితో మాట్లా
డనిచో ఫుట్టింటికి దారిపట్టును.

త:—భగవంతుఁడారోజు కల్పించినచోఁ గొత్తకోడలినిఁ దీసి
కొని రానురా?

కో:—తీసికొని వచ్చెదవు. కాని యది దీని కప్పగానైనచో?

వారిరువురు నిట్లు సంభాషించుకొనుచుండఁగాఁ గోడలు
వచ్చి చెంత నిలిచెను. ఆమెనుజూచి వారిరువురు తెల్లఁబోయిరి.
రూపవతి, సరళహృదయ, అభిమానవతి యగు పద్మావతి
వారిని శాసించుట కవతరించినదియా యనునట్లున్నది. కపోల
యుగళిగందు వాడెను. అధరములు విషపూరిత మందహాస
మును జిలికెను. కన్నులు వ్యంగ్యపరిహాస సంభరితములై
యుండెను. ఆమెను గాంచి యత్తగారు 'సిగ్గువిడిచి యెందులకు
వచ్చితి విక్కడకు' అని ప్రశ్నించెను.

కో:—ఏమీ! యీ తమాషాలో నేనుగూడ నానంద మనుభ
వింపరాదా!

కో:—తల్లి కొడుకు మాట్లాడుకొనుచుండఁగా నీవు నడుమఁ
ప్రవేశించుటకు హక్కులేదు.

ఆమాట వినఁగానే యామె మండిపడి

కో:—బాగుగానున్నది. ఇఁకఁ దమరు సంభాషణ కట్టిపెట్టుఁడు.
ఏ భర్త తనభార్యా నిందలకుఁ జెవియొగ్గునో. వాఁడు
భర్తకాఁడు. వానికిఁ బతిధర్మములో ఓనమాలైన
రావు. నాయెదుట మిమ్ము మాతల్లి నిందించినను

ఊరుకొనను. మీరు మాయింటికి వచ్చినప్పు డుండఁగా
మిమ్ములను స్తుతించువారే. పిన్నలు పెద్దలు కూడ
మీకు ఊడిగము చేయుచుందురు. మీరు కోరినచో
వైకుంఠమును దెచ్చి యఱచేతిలోఁ బెట్టఁ జూతురు.
అక్కడ మావారు మీకుఁ జేయు సన్మానమునకు
బదులుగా మీ రిక్కడ మొగము చిట్లింపులు, మూతి
విఱుపులు, చివాట్లు, తిరస్కారములు, బహిష్కార
ములు ప్రసాదించుచున్నారు. ఎంత రసికులు; మీరు
మాయింటికి వచ్చినప్పుడు మా వా రెవ్వరైన మిమ్ముఁ
'ప్రొద్దెక్క లేచినారేమి? పెద్దలకు నమస్కరింపరేమి?'
యని ప్రశ్నించినారా? మా నాన్నగా రెప్పుడైన
మిమ్ముల నీఁగల దోలుమన్నారా? బట్టలుతుకు
మన్నారా? కుర్చీలు సర్దమన్నారా? మందు కలుప
మన్నారా? వంటచేయమన్నారా? కాఫీ కాయు
మన్నారా? ఇక్కడ నాకిట్టి మర్యాద యిచ్చుచున్నా
రేమిటి? నేనిచ్చటికి దాసిగా రాలేదు. అర్థాంగిగా
వచ్చితిని. అర్థాంగిననఁగా జీపురుకట్టగాదు. మీ
యిష్టము వచ్చినట్లు విసరివైచుటకు! నాకుఁ దోచి
నట్లుగా మీకు సాయపడుటయే నాపని. ఆ సాయ
మైనను నాకు బుద్ధిపుట్టినవే చేయుదును గాని మీ
తిట్లకు మొట్లకు జడిసికాదు. నా కేదైన నేర్పవలసి
యున్నచోఁ దల్లివలె నేర్పుమనుఁడు. నే నేర్చుకొనెదను.

ప్రేమతో విషము పోసినను త్రాగుదును గాని విరోధ
ముతో అమృతము పోసినను త్రాగను. మీరు నన్ను
మాటలు గ్రుచ్చినట్లుగాఁ బోటు మాటలను క్షణము
ఆడకుండ నుండియున్నచో నీపాలికి నేను సకలము
నాది యనుకొని చక్కఁబెట్టుకొనెడి దాననే. కాని
మీరు ప్రతి క్షణము నన్ను దాసినిగాఁ జూచు
చున్నారు. ఎన్నాళ్ళని భరింతును. మీరు నాప్రాణాలు
తీయకుండ విడువరు!

సే:—వినుచున్నావా? అబ్బాయీ! విరా రాణిగారి మాటలు?
ఆమె దాసిగా రాలేదఁట. రాణిగా వచ్చినదఁట. మన
మిద్దఱము ఆమెకు సేవచేయవలెను. ఆమె మనపై నధి
కారము చెలాయింపవలెను. ఆమె కెవ్వరు పసనియుఁ
జెప్పఁగూడదు. నేను దానిమాటలు వినలేక చచ్చు
చుండఁగా నీవు నవ్వుచు వినుచున్నావు. 'పోనీ! అమ్మ!
నీవు దానిని కూఁకలిడు. నచ్చఁ జెప్పు'మని యైనను
అనవు. గడగడ వణఁకిపోవు చున్నావు.

కో:—ఔనమ్మా! కొంచెము శాంతించి యాలోచించు.
దానిమాటలు నేనాలకింపకున్న నెవరాలకింతురు.
దానికి నేనీమాత్రము సానుభూతియైనఁ జూపరాదా!
మానాన్నగారు నీ మాటలు వినెడివారా? లేదా?
నిన్నుఁ బ్రేమించెడివారా? లేదా? భర్త భార్య
మాటలు వినుట క్రొత్త యాచారమా? నీవింత
చెడ్డగాఁ దలఁచుట కేమున్నది.

త:— అయ్యో! నాయనా! యెన్ని నేర్చినావురా? నీపెండ్లాము నెదుట నీవు నన్నవమానింప వలయునురా! నిన్నిందు లకే కని పెంచినానురా?

అని దుఃఖము నాఁపుకొనలేక యేడ్చుచు వంటింటి లోనికిఁ బోయెను. భార్యాభర్త లిద్దఱు కౌతూహలా యత్త చిత్తులై యామె వంకఁ జూచిరి. యాసంతోషమే క్షణములో నామెయెడ సానుభూతిగా మాఱెను.

కొ:—తల్లి హృదయము............

కో:—తల్లి హృదయము కాదు స్త్రీ హృదయము.........

కొ:—ఎందుచేత?

కో:—ఏ హృదయము పురుషుని సహాయస్నేహ సంపత్తుల కోరునో యా హృదయము, అన్యస్త్రీ వాని నాశించి నపు డీర్ష్యాసూయల కాలవాలమగును.

కొ:—ఏమిటి పిచ్చిదానివలె మాట్లాడుచున్నావు?

కో:—నిజము చెప్పుచున్నాను.

కొ:—నీవు పొరపడినావు. నీవుకూడ అత్తవైనపుడుగాని ఈ తత్త్వము బోధపడదు.

కో:—నేనత్తను గావలెనని కోరుటలేదు. ఈ కుఱ్ఱవాడు బ్రతికి బట్టగట్టి పదిమందిలోఁ దలత్రిప్పుకొనుచుఁ బెండ్లి చేసికొని తాను భార్య బ్రతికినఁ జాలు. కోడలి జోలి నాకేల?

కో:—అయితే నీకొడుకు యోగ్యుఁడు కావలెనని, కోడలు లక్ష్మివలె నుండవలెనని, వారి జీవితము సుఖముగాఁ గడపవలెనని నీకుఁ గోరిక లేదా ?

కో:—ఏమిా! నేను తల్లినిగానా!

కో:—తల్లికి అత్తకు భేదమున్నదా ?

కో:—ఆకాశమునకు భూమికి నున్నంత భేదమున్నది. తల్లి ప్రేమించును. అత్త శాసించును. స్త్రీ యెంత సహనశీల, కరుణాస్వరూపిణి, సద్గుణవతియైనను అత్తకాఁగానె యీనిన పులియగును. కొడుకు నెంత ప్రేమించుచుండునో యంత నిర్దయతోఁ గోడలిని శాసించుచుండును. ఈవిషయములో నున్న నేనే నమ్ముటలేను. అధికారమద మెవ్వరికుండదు. నేనత్తను గాకూడదని వేయి దేవతలకు మ్రొక్కుచున్నాను. అత్తల వలననే స్త్రీలు బానిసలగుచున్నారు. అత్తలుండనిచో స్త్రీల బానిసతన మేనాఁడో యంతరించి యుండెడిది.

కో:—నీవు సహజసౌజన్యముతోఁ జరించినచో మాతల్లిపై గూడ బెత్తనము చెలాయింపఁగలవు. మాసంభాషణ మేమైన నీవు విన్నావా?

కో:—నేనేమిా విననక్కరలేను. వినకుండఁగనే యన్నియుఁ దెలియును. ఆకోడలి యేడుపు...

కో:—కాదు కాదు. నీవు పూర్తిగా పొరపడినావు. మా యమ్మలో అపూర్వమగు హృదయపరివర్తనముగంటిని. ఆమె తాను నీయెడఁ జూపిన కాఠిన్యమునకు లోలోనఁ గుమిలిపోవుచున్నది. నిన్నటి మొన్నటివఱకు నీ వెండెక్కి లేచినచో మండిపడెడిని. ఇప్పుడు పెందలకడ నీవు లేచినచో ఎక్కడ చలి తాఁకునోయని వగచుచున్నది. లేవఁగానే నీకు వేడినీళ్ళు పెట్టమని చెప్పుచున్నది నౌకరులతో.

శే:—(సంతోషముతో) నిజమేనా ?

కో:—ఔను. నేను విని యాశ్చర్యపడిపోయినాను.

శే:—అయితే నేను తెల్లవారకమును పే లేచెదను. ఏమంత చలి వేయును-కాని మీరు నన్ను మోసపుచ్చుటలేదుకదా?

కో:—దురహంకారమునకుఁ జికిత్సయేమున్నది ? తాఁ జేసిన యన్యాయములఁ గూర్చి ప్రతివ్యక్తియు, నప్పుడప్పుడు పశ్చాత్తాపము నొందుచుండును.

శే:—అబ్బా! యేమి తేనెలొలుకుచున్నవి మీమాటలనుండి నేను కోడికూయకమున్నె లేచెదను. పాపము పెద్దవారు ఆవిడ నాకై నీళ్ళు కాఁచుటయేమిటి? నేనే కాఁచికొందును. మానవులకు సాధ్యముకానిదేమున్నది ?

కో:—మాయమ్మమాటలు వినుచుండిన నాకద్భుతముగా నున్నది. ఆమెమాటలలో నేదియో దైవికశక్తి యావహించినట్లున్నది. ఈవరకు నీయవివేకమునకు, చపలతకు ఆమె మండిపడుచుండెడిది. ఇంటికివచ్చిన పెద్దవారికి

మ్రొక్కలేదని, మంచము దిగలేదని, ఆదరింపలేదని సణుగుకొనుచు చెప్పుచునుండెడిది. నీ వయసువంటి వయసులో నందఱు నీవలెనె యుందురని యిప్పుడామె గ్రహించినది. బహుశః మా అమ్మగారికి తనయౌవన కాలము జ్ఞప్తికి వచ్చినట్లున్నది. కావుననే యిప్పుడు నిన్నుఁగూర్చి 'చక్కఁగా సింగారించుకొని సీతాకోక చిలుకవలె నుండేరోజులివి. ఇంటికి ఎప్పుడు నెవ్వరో పెద్దలు వచ్చుచునేయుందురు. వారందఱకు మ్రొక్కు చుండవలసినదేనా? వారేమి యాకాశమునుండి యూడి పడినారా ?' అనుచున్నది.

కో:—ఈమాటలు వినఁగానే నా చెవులలో అమృతము పోసి నట్లున్నది.

కొ:—నాకు నమ్మకము కలుగుటలేదు. ఇది కలయా వైష్ణవ మాయయా యనిపించుచున్నది.

కో:—ఇప్పుడు దారికి వచ్చినారు అత్తగారు.

కొ:—నిజముగా నిది దైవప్రేరణ.

కో:—నేనింక కోడరికములో సెబాసనిపించుకొందును. సింగా రింపులతోఁ గాలము వెళ్ళపుచ్చను. సినీమాలకు ఏ వారమునకో పదిరోజులకో కాని వెడలను. పెద్దలకు మ్రొక్కుదును. వారిదీవనలపొందుదును తప్పేమున్నది?

కొ:—మాయమ్మ సినీమా మాట తలపెట్టలేదే!

కో:— మీకు సినీమాపిచ్చి యున్నదని నాకుఁ దెలియదా?

కో:—నీవెంతగొప్పగాఁబెరిగితివి, ఏయింటిలోఁ బుట్టితివి? ఇప్పు డీ పెద్దలకు మ్రొక్కుదుననుట నాకుఁ దలనొప్పిగా నున్నది.

కో:—గొప్పింటఁబెరుఁగుటకు ఫలితము ఇతరులను నీచముగాఁ జూచుటయా? ముసలివారు మూర్ఖులైన నగుదురుగాని ప్రపంచానుభవము గలవారుగా నుందురుగదా? నమ్రత్వముచేతను సద్వృత్తిచేతను కులగౌరవము నిలుచును గాని, కసరులు విసరులు, చిరాకు పరాకులు ఈసడింపులు - వీనిచే నిలువదు.

కో:—ఆకస్మికముగా మాతల్లిగారికిట్టి పరివర్తనము కలుగుట కాశ్చర్యమగుచున్నది. ఇప్పుడామెఁ కోడలత్తయడుగులకు మడుగులొత్తుట, బట్టలుతుకుట, తగనిపనియని తలంచుటయేగాక, కోడలత్తకు దాసికాదని చాటుచున్నది.

కో:—నాతోడే!

కో:—ఔను నిజము. ఇఁక నిన్ను వంటకూడఁ జేయనీయదు. 'అబ్బాయీ దానికి పొగచూచిన తలనొప్పి వచ్చుచున్నది. వంటవానినిఁ బెట్టరా' యని నన్ను వేధించుచున్నది.

కో:—(ప్రసన్నవదనయై) నేను ఆకాశముపై ఎగిరిపోవుచున్నట్లున్నాను. ఇటువంటి యత్తగారిపాదములుకడిగి నెత్తిని పోసికొని త్రాగినఁ దప్పేమియున్నది? పోనీ మీయొక

మూలడుగక పోయినారా ? ఏమమ్మా ! 'యిన్నాళ్ళు
రాసి అంపానఁ బెట్టినా'వని.

కో:—ఎందుకడుగలేదు. అడుగకుండ నుందునా ? అప్పుడు
'ఎల్లప్పుడు నేను వండుటయేనా ? అది వండరాదా'
యనెడిది. ఇప్పుడు 'అబ్బాయీ ? నేను సామాన్య
కుటుంబములోఁ బుట్టినదానను. అది మైనింటిబిడ్డ.
దానిని గష్టపెట్టుట యెందుకురా' యనుచున్నది.

అత్తగారు నిష్కళంకహృదయురాలు. ఆబిడనుజూచిన
జాలివేయుచున్నది. వారు పెరిగిన వాతావరణము
వేఱు. ఒక్కసారిగా దానిని విడిచిపెట్టుట కష్టతరమైన
కార్యము. ఆమెయేకాదు ఎవరును విడువలేరు. అయి
నను ఆమె చాల ఉదారహృదయ. మీరుమాత్రి
మప్పుడె తొందరపడి వంటవానిని బెట్టకుఁడు. మీకు
ప్రమోషను రాఁగానే పెట్టవచ్చును. అందాక నేనే
వంటచేయుదును. ముగ్గురకు నలుగురకు వంటచేయుట
కెంతసేపు పట్టును ? నేను కోడలినైనందుల కామెను
సుఖపెట్టవలదా ? నాకు సర్వము తెలియును. నాపై
నౌకరు పెత్తనము చెలాయించుట నాకు గిట్టదు.

కో:—కాని రాత్రులయందు మాయమ్మ కాళ్ళు పట్టుచుఁ
కూర్చుండినచో నాకుఁ జాల కష్టమనిపించును.

కో:—ఎందుకు మీరంత బాధపడవలదు. ఆమె నన్ను కన్న
బిడ్డవలెఁ జూచుచున్నప్పుడు నేనామెను గన్నతల్లివలెఁ

జూడవలదా? నేను కాళ్ళు పట్టినఁ జాలు. ఆమె నాకై పంచప్రాణా లర్పించుటకు సిద్ధపడును. పెద్దలకు సేవ చేయుటచే మానహానిరాదు. ప్రతిష్ఠ తగ్గదు. కానీ ఖర్చుకాదు. కీర్తివచ్చును.

కొ:—నీచేతను ఖర్చు ఎక్కువగుననియైన ననుటలేదు. నా జీతము నీచేతనే పెట్టుమనుచున్నది.

కో:—నవ్వుచునే యన్నారా ? యీమాట.

కొ:—ఆఁ నవ్వుచునేకాదు. ప్రేమతోఁ గూడను. పెత్తనము తనచేతిలో నున్నచో నీవు చీటికి మాటికి మెంతులకు జీలకఱ్ఱకుఁగూడ శ్రమపడవలసి వచ్చునవియు, అడుగుటకు సిగ్గుపడుదువనియుఁ దలంచుచున్నది.

కో:—కాదండీ! నేనీజంజాటము అప్పుడే నా నెత్తిని బెట్టుకొనను. మీజీతము గొఱ్ఱెతోఁక. నాచేయి దూఁబఱచేయి. ఉన్న నాల్గుపైసలు నాల్గునాళ్ళకే ఖర్చయిపోయినచో జీతమువచ్చుదాఁక గడచుటెట్లు? పొదుపరితనమున కామె యాటితేటినచేయి. ఆమెమీఁదికోపముచే నడిగెడిదాననుగాని నాకేమికావలెను. చూడుడు నాపెట్టెలో నెన్ని రూపాయలున్నవో! కాకిచేఁ గబురంపినఁ జాలు మానాన్నగారు పాతికో పరకో పంపుచునేయున్నారు. కాని నేనింకఁ గొంచెము చేయి వెనుకకు లాగవలెను. ఇంకను నాన్నగారి నెన్నాళ్ళు పీడిం

పను? బ్రతికియున్నన్నినాళ్లు ఆయనపై పన్నువిధించుట భావ్యమా ?

కో:—చూడు! మాయమ్మ నిన్ను ఎంత ప్రేమించుచున్నదో!

కో:—మీరు మాతురుగా నేనామెకెంత సేవ చేయుదునో!

కో:—అయితే ఉపక్రిమణిక యెవరిది ?

కో:—ఆలోచన యామెది. వ్యవహారము నాది. వంటవేళ యైనది. ఇఁక మీరు కబురులు పెట్టకుఁడు వెళ్ళుచున్నాను. నేఁడేమి శాకపాకములు చేయుమనెదరు ?

కో:—నీచేతితోఁజేసిన నేమి రుచింపదు? ప్రతీది అమృతము వలె నుండును.

కో:—మీమాటలలోనే యున్నదికా యమృతము ! బలే నాటక మాడినారుగా !

Printed by Royal Printing Works, Tanuku June - 1948.